

T. C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
HASTANE VE SAĞLIK KURUMLARI YÖNETİMİ BİLİM DALI

FELSEFİ BİR SORUN OLARAK ÇEVRE

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Niyazi AKMAN

İSTANBUL, 2019

T. C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
HASTANE VE SAĞLIK KURUMLARI YÖNETİMİ BİLİM DALI

FELSEFİ BİR SORUN OLARAK ÇEVRE

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan;
Niyazi AKMAN

Öğrenci No:
1107461003

Danışman;
Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN

İSTANBUL, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum '**Felsefi Bir Sorun Olarak Çevre**' başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.13.05.2019

Niyazi AKMAN

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

13.10.2019

Enstitümüz *İşletme* Anabilim Dalı *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **1107461003** numaralı **Niyazi AKMAN**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Felsefî Bir Sorun Olarak Çevre*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 07/05/2019 tarih ve 2019/19 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (3.5) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Doç. Dr. Kubilay ÇİMEN
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Talat FİRLAR
(Beykent Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Niyazi AKMAN
Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans / Tez 2019
Alanı : Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi
Anahtar Kelimeler : Çevre, Etik, Mekanist, Ekolojik

ÖZ

FELSEFİ BİR SORUN OLARAK ÇEVRE

İnsan, doğal ya da doğal olmayan bir çevrede yaşamak zorundadır. Çevre Sorunları, insanın içinde yaşadığı çevrede ortaya çıkan ve onu etkileyen durumlardır. Hava kirliliği, su ve toprak kirliliği gibi durumlar insanın hayatını etkileyen hatta tehlikeye sokan sorunlardır. Batı’da Sanayi Devrimi sonrası üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile Çevre Sorunları gündemi daha fazla meşgul etmeye başlamıştır. Çalışma tarihçi metoda bağlı kalınarak yapılmıştır.

Felsefi ve düşünsel anlamda başlayan fikir hareketleri, Çevre Sorunlarının çözümü için uluslararası düzeyde arayışların artmasına sebep olmuştur. Bu arayışlar insanların ve ülkelerin gündemine çevrenin girmesini sağlamakla kalmamış, toplumsal hareketlerin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1968 öğrenci hareketleri sonrası ortaya çıkan Ekolojik düşüncelerin etkisiyle, çeşitli felsefi ekoller gelişmiştir. Çevre sorunlarına ilginin artmasıyla Çevre Felsefesi, Çevre Etiği, Mekanist ve Ekolojik Çevre görüşleri çerçevesinde tartışmalar hız kazanmıştır.

Name and Surname : Niyazi AKMAN
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN
Degree / Date : Graduate / Thesis 2019
Major : Hospital and Health Care Management
Key Words : Environment, Ethics, Mechanistic, Ecological

ABSTRACT

THE ENVIRONMENT AS A PHILOSOPHICAL PROBLEM

A person has to live in a natural or unnatural environment. Environmental problems are situations that emerge affect people in the environment they live in. Air pollution, water and soil pollution are problems that affect or even threaten people's lives. In the West, after the Industrial Revolution, production and consumption habits have changed and Environmental Problems have begun to occupy the agenda more and more.

Philosophical and intellectual movements of ideas have led to increased international search for solutions to Environmental Problems. These quests have not only environment to enter into agenda of people and countries, but also led to the emergence of social movements. With the influence of ecological thoughts emerging after the student movements of 1968, various philosophical schools developed. With the increasing interest in Environmental Problems, discussions have accelerated with the framework of Environmental Philosophy, Environmental Ethics, Mechanistic and Ecological Environmental views. This study was done specially to gain attention for the views in this areas.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRENİN FELSEFİ SORUNA DÖNÜŞÜMÜ ve YİRMİNCİ YÜZYILA YANSIMALARI

1. ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI ve TARİHÇE	3
1.1. Çevre Kavramı ve Kapsamı	9
1.2. Çevre Sorunları	15
1.3. Tarihçe.....	17
2. ÇEVRE SORUNLARI ve ETİK.....	18
3. ÇEVRENİN FELSEFİ BİR SORUNA DÖNÜŞMESİ, ÇEVRECİ GÖRÜŞLERİN YİRMİNCİ YÜZYIL ve GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI	20
3.1. Çevrenin Felsefi Bir Soruna Dönüşmesi.....	20
3.2. Çevreci Görüşlerin Yirminci Yüzyıl ve Günümüzdeki Yansımaları.....	23
3.2.1. İnsan Merkezci Görüşler:	26
3.2.2. Canlı Merkezci Görüşler:	27
3.2.3. Çevre Merkezci Görüşler:	28

İKİNCİ BÖLÜM

MEKANİST ve EKOLOJİK DÜNYA GÖRÜŞLERİNİN ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞI

1. MEKANİST DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞI	31
1.1. Etik ve Çevre.....	32
1.2. Toplum ve Çevre.....	33
1.3. İnsan Doğası ve Çevre	34

2. EKOLOJİK DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ÇEVRE SORUNLARINA	
BAKIŞI	36
2.1. Etik ve Çevre.....	36
2.2. Toplum ve Çevre.....	38
2.3. İnsan Doğası ve Çevre	39
3. DERİN EKOLOJİ	41
SONUÇ	55
KAYNAKÇA	59

TABLO LİSTESİ

Şekil/Tablo No.

Sayfa No.

Tablo 1. Çevre Etiğinde Farklı Yaklaşımlar.....24

KISALTMALAR LİSTESİ

B.	: Bölüm
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Edt.	: Editörler
Haz.	: Hazırlayanlar
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
S.	: Sayı
v.b.	: ve benzeri, ve benzerleri
v.d.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
YYLT	: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

- **Çalışma Konusunun Seçimi:** İnsan gerek doğal gerek doğal olmayan bir çevrede yaşamak zorundadır. Doğal çevre, içinde yaşadığı hava, deniz, toprak, hayvanlar ve diğer canlılarla çevrili olan ortamdır. Çevre Sorunları olarak adlandırılan sorunlar bu doğal veya doğal olmayan çevrede oluşan durumları ifade eder.

Günümüzde insanların yapıp ettikleri ile doğaya zarar vermeleri kesintisiz ve son hızla devam etmektedir. Oluşan zararlar ne zaman insanın yaşadığı çevrede gözle görülür hale gelmiş, hatta insanların sağlığını olumsuz etkilemeye başlamışsa, insanoğlu çevre üzerine düşünmeye, oluşan çevre sorunlarına karşı çözüm yolları aramaya başlamıştır. Özellikle düşünsel anlamda ortaya konulan bazı çözüm önerileri ile yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan çevreci hassasiyetin ne derece sorunlara çözüm olabildiğini görmek ve gösterebilmek amacıyla bu çalışma konusu seçilmiştir.

- **Çalışmanın Amacı ve Planı:** İnsan yalnızca tüketen bir canlı durumuna indirgenmesinin sonucu olarak içinde yaşadığı çevreyi de tüketmiştir. Bu tüketmenin elbette bir sonu olacaktır. Bu çalışma, insanların çevre sorunlarına ne tür felsefi çözümler getirmeye çalıştığını ortaya koymak amacıyla, yaşanabilir bir dünyayı gelecek nesillere bırakmak gibi bir sorumluluğumuzun olduğu düşüncesinden hareketle, yaşanan çevre sorunlarına dikkat çekebilmek amacıyla yapılmıştır.

- **Kullanılan Metod ve Teknikler:** Bilimsel çalışma neden, niçin, nasıl, ne zaman ve nerede sorularına cevap vermek ve topluma ve bilime yönelik sonuçlar ortaya çıkarmak amacıyla yürütülen bilgi üretme çabalarıdır. Lisansüstü eğitim ile hem bilgi aktarımı gerçekleşmekte hem de yazılan tezlerle bir araştırma geleneği oluşmaktadır. Çalışmaya konu olan tespit ve değerlendirmeleri içeren çalışmaların ışığında, böyle bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda öncelikle, Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Felsefesi alanlarındaki çalışmalar, bazı dergiler ve makalelerin konuya ilişkin belli kısımları ele alınarak değerlendirildi ve bu çalışmada yer verildi. Konuyla ilgili kaynak ve literatür taraması yapıldı.

- **Karşılaşılan Zorluklar ve Sınırlamalar:** Özellikle Çevre Felsefesi alanında belli başlı dergiler, makaleler ve ortaya konulan eserlere ilişkin yapılan değerlendirmeleri içeren çalışmalar incelendiğinde, konu üzerinde çok fazla çalışmanın yapılmadığı görüldü. Bu kaynakları kullanma aşamasında farklı ve özgün bir çalışma yapmaya çalışıldı. Konuya ilişkin farklı ve yeni kaynakların yokluğu ve azlığı, çalışmaya dair bir kısıtlama ve hem zaman açısından hem de emek açısından kayıp yaşanmasına sebep oldu. Bunun için bu çalışmada konu hakkında kim neyi söylemişten ziyade, bu konuya ilgi duyanlara ışık tutacak görüşlere yer verilmiştir.

- **Varsayımlar:** İnsan sosyal bir varlık olması dolayısıyla diğer insanlar ve çevre ile devamlı olarak etkileşim içindedir. Bu etkileşimleri sonucunda özellikle çevreye karşı yapıp ettikleri sonucunda çoğu zaman istenmeyen ve felaketlerle sonuçlanan çevre sorunları ile karşılaşabilmektedir. Bu çevre sorunlarıyla baş edebilmek ve onlara çözüm bulmak da insanın gelecek nesillere bırakabileceği bir sorumluluğu olması gerekir. Bu sorumluluk düşüncesi böyle bir çalışma yapmayı gerekli kılmıştır.

Bu çalışmada çevre sorunlarının düşünsel arka planından hareketle felsefi bir sorun haline gelmesi süreci incelenerek çeşitli çevreci görüşler hakkında fikir vermeye çalışılacaktır. Felsefi ve toplumsal gelenek içinde konu ile ilgili görüş beyan eden bilim adamları ve düşünürlerin tek tek ne söylediğinden ziyade, neyi, ne amaçla söylediğine dikkat edilmiştir. Bu çalışma bu yönüyle kronolojik bir düşünce sistemi analizinden çok, çevre sorunları hakkında kısa da olsa bir fikir oluşturabilme gayretiyle hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRENİN FELSEFİ SORUNA DÖNÜŞÜMÜ ve YİRMİNCİ YÜZYILA YANSIMALARI

1. ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI ve TARİHÇE

İnsan, toplumsal bir varlık olması sebebiyle belirli bir toplumsal ortamda yaşamak zorunda olduğu gibi, aynı zamanda fiziki ve sosyal bir çevrede yaşamak zorundadır. Yaşamını sürdürmek için her canlı gibi diğer canlılar ve içinde yaşadığı fiziki çevre ile etkileşim içindedir. Çevreden kendi ihtiyaçlarını karşılamak için devamlı olarak bir yararlanma içindedir. Bu çevreden yararlanırken, onu kullanırken ve kontrol altına alırken diğer canlılara göre en fazla tüketen, kullanırken kirleten ve hoyratça kullanan yine insandır.

İnsan doğumuyla birlikte bir sosyal çevrenin içinde yer alır. Aynı zamanda toplumun en küçük birimi olan aile, insanın ilk sosyal çevresini oluşturur. Daha sonra aile dışında girdiği ilişkilerle sosyal çevresini oluşturur ve sosyalleşir. Aile, okul, iş, arkadaşlık ortamları kişinin sosyalleşmesini sağlayan ortamlardır.

Bunun yanında içinde yaşadığı, etkilediği ve etkilendiği doğal (fiziki) çevresi vardır. Doğal çevreden kastedilen, içinde yaşadığımız hava, deniz, toprak, yeşil ortam, hayvanlar ve diğer canlıları içinde barındıran ortamdır. Bu ortamlarla girdiği ve geliştirdiği ilişkiler zamanla Çevre Sorunları adını verdiğimiz ve insanı rahatsız eden durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İnsan var olduğu günden bu yana doğa ile etkileşim içindedir. İnsanın içinde yaşadığı toplumların ekonomik gelişmesi büyük ölçüde doğal kaynakların kullanılmasına (sömürülmesine) bağlı olarak gelişmiştir. Özellikle sanayileşme hareketi ile birlikte doğanın sömürülmesinin kontrolsüz şekilde yapılması, doğanın kendi dengesinin bozulmasına, kendini yenileme süreçlerinin aksamasına yol açmıştır. Üretim süreçlerinde kullanmak için daha çok enerji sağlamak amacıyla yer altı kaynaklarının yoğun bir şekilde tüketilmiştir. Üretim araçlarının ve imkânların yaygınlaşması insanların hayatlarını kolaylaştırıcı etkiler yaparken, doğal süreçlerin bozulması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu da sonuçlarının önceden düşünülmediği çevre sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İlk etapta akla gelen çevre sorunlarından bazılarını sıralayacak olursak; hava, deniz ve su kirliliği, toprak erozyonu, çölleşme, kuraklık, asit yağmurları, küresel ısınma, çeşitli bitki ve hayvan türlerinin yok oluşu, doğanın ve ormanların tahrip edilmesi, kanalizasyon ve zehirli kimyasal atıklar yoluyla oluşan kirlilikler vb. sayılabilir. Bunların yol açtığı ikincil sorunlar da eklendiğinde listeyi daha da uzatmak mümkündür. Bütün bu sayılan sorunlar insanların hayatlarını devam ettirebilmek için yapıp ettiklerinin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Bu sorunların insanlar tarafından sorun olarak algılanma derecesi, önem derecelerinin farklılaşmasına yol açar. Buradaki önemli ayrıntı, toplumsal algılama derecesinin farklılığıdır. Mesela, hava kirliliğinin çok yoğun olarak yaşandığı bir yerleşim yerinde yaşayanlar için bu sorun, acilen çözülmesi gereken birinci derece önemli bir çevre felaketidir. Ancak hiç hava kirliliği olayının yaşanmadığı bir yerleşim yerinde yaşayanlar için hava kirliliği sorunu hiç kimsenin umurunda olmayabilir. Aynı şey yukarıda bahsedilen çevre sorunları için de geçerlidir. Burada önemli olan bu sorunların toplumsal olarak ne derece algılandığıdır.

Bahsedilen çevre sorunlarının her geçen gün artarak dünyadaki daha fazla insanı etkilemesi ve bazı yerlerde yaşamı tehdit edecek boyutlara ulaşması, insanların çevre sorunları ile ilgili daha fazla bilinçlenmesine ve bu sorunlar üzerine daha fazla düşünüp yeni çözüm yolları bulmalarına yönelik çabaları da artırmıştır. Bu arayışların sonucu olarak insanlar, çevre sorunlarının kaynakları ve sebepleri üzerine suçlu aramaya yönelmişlerdir.

Bu suçlu kimilerine göre bilim ve bilimsel gelişmeler, kimilerine göre kapitalizmin vahşi uygulamaları, kimilerine göre sanayileşme ve sanayileşmiş ülkeler, kimilerine göre de teknolojik gelişmeler ve onun günümüzde geldiği seviyedir. Bazıları bunların hepsini birden suçlu olarak görürken, bazıları birkaçını birden suçlu olarak görmektedir. Hatta bazı radikal dini ve ideolojik gruplara göre çevre sorunlarının tek suçlusu, Hristiyan Batı dünyası ve onun ürünü olan düşünce sistemleridir.

Tam anlamıyla suçlu ilan edilmese de çevre, çevre sorunları ve yeşil düşünce üzerine düşüncelerin temellerini Batı düşüncesinde aramak gerekir. Genel olarak bakıldığında Batı düşüncesinin doğa anlayışı ve tasarımı, tahakkümcü bir bakış açısına sahiptir. “Çağdaş insan, tabiatı, kendisinden yararlandığı, ama kendisine

karşı ayrıca sorumlu da olduğu bir eş gibi değil bir fahişe gibi görmektedir.”¹ Burada ortaya çıkan ve insanı zor durumda bırakan durum, bu fahişenin insanın istek ve heveslerine daha fazla cevap verecek ve onu mutlu edecek düzeyden uzak hale gelmesidir.

İnsan son yüzyılda daha fazla kentleşmeyle birlikte doğal çevreyi kendinden uzaklaştırmış ve onun yerine yapay bir çevre oluşturma gayreti içine girmiştir. Nüfusun hızla artması ve kentlerde yaşamının getirdiği zorluklar daha fazla yaşam alanı açmak adına doğal hayatın ve çevrenin gittikçe artan ölçüde bir hırsla boyunduruk altına alınmasını getirmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak doğal hayat ve çevre ile insan arasında var olan denge, insan lehine (?) ama doğal çevre aleyhine bozulmuş, çevre sorunları dediğimiz sorunlar insan hayatını olumsuz olarak etkileyecek boyutlara ulaşmaya başlamıştır.

Sanayileşmenin sonuçlarından biri olan kentleşme ile ortaya çıkan çevre sorunlarına karşı geliştirilen tepki, toplumsal bir tepki olarak gidişattan duyulan rahatsızlığın bir sonucudur. “Mevcut ekonomik sistemin sürekli büyüme üzerine kurulması ve bunun kaçınılmaz olarak daha çok kirliliğe yol açması, dünyayı her geçen gün daha çok çıkmaz bir yola itmektedir.”²

Bunun sonucu olarak dünyamız bugün milyonlarca yıl önce yaşanan “dinozorlar çağının sonundan beri en büyük kitlesel yok etme olayıyla karşı karşıya bulunuyor.”³ İnsanların yapıp ettikleri nedeniyle ortaya çıkan bu durumun daha da artarak devam etmesi ve bütün dünyayı tehdit edecek boyutlara ulaşması beklenen bir sonuçtur.

Çevre ile ilgili duyarlılık birdenbire oluşan bir olay değildir. Çevre sorunları diye adlandırılan sorunların insan yaşamını doğrudan etkilemeye başlaması ve hatta insanların yaşamını tehdit eden boyutlara ulaşmasıyla insanlar meselenin ciddiyetini anlamış ve sorgulamaya başlamıştır. “1952 yılı Aralık ayında Londra’da kirli hava nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık 4000 kişinin yaşamını yitirmesi, çevre sorunlarının niteliğini toplumlara tanıtan ilk örneklerden biri olmuştur.”⁴ Maalesef

¹ S. H. Nasr, İnsan ve Tabiat, (Çev. N. Avcı), İstanbul, 1991, s.12

² S. Kılıç, Çevre Etiği, Ankara, 2013, s.15

³ J. R. Des Jardins, Çevre Etiği, (Çev. R. Keleş), Ankara, 2006, s.33

⁴ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, Çevre Politikası, Ankara, 2012, s.37

bu felaket son olmamış, arkasından başka felaketler de yaşanmıştır. 1986 yılında yaşanan Çernobil Nükleer Faciası hemen herkesin zihninde olan ve ilk akla gelen felaketlerden bir örnektir.

Ekonomik hayatta kullanılan hammadde ve ekonomik girdi olarak kullanılan kaynakların azalması sonucu maliyetlerinin artması, tüketicilere de artan maliyet olarak yansması, bozulan doğal dengenin kendi kendini yenileyemez hale gelmesi gibi etkenler de insanların çevreye yönelik ilgisini artıran sebeplerden sayılabilir.

Doğal kaynakların bir sınırının olduğu ve bir gün tükenebileceği düşüncesinin oluşması, gelecek nesillerin daha kötü ve kirlenmiş bir hayata mahkûm olabileceği gibi düşünceler, toplumların çevre sorunları üzerine eğilmelerine sebep olan gelişmelerdir. Bu düşüncelerin toplumsal olduğu kadar siyasi ve ideolojik kaygılarla da oluştuğu söylenebilir.

Çevreci düşünce siyasi anlamda 20. Yüzyılın ikinci yarısında Batı düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Batıda ortaya çıkışıyla “yeşil düşünce” olarak adlandırılan bu düşünce sistemi başlıca üç kısımda ele alınabilir. “Yeşil düşüncenin birinci temel kaynağını Avrupa’da Aydınlanma sonrası bilimsel devrimler döneminde, ikinci temel kaynağını romantizmde, üçüncü temel kaynağını ise anarşizmde aramak gerekir.”¹

Yeşil düşünce özü itibariyle antikapitalist bir nitelik taşır. Kapitalist ekonomi doğal hayatta büyük yıkımlara sebep olmaktadır. Modern hayat ve teknolojik gelişmelerin sonuçları katlanılamaz boyutlara ulaşmış ve insan-doğa ilişkisinde kopmalar meydana getirmiştir. İnsan hayatının makineleşmesine karşı özellikle genç nesilde romantik tepkiler gelişmeye başlamıştır. Bunun yanında doğala dönüş özelemleri ile bir otoriteye bağlı olmadan doğaya tahakküm anlayışını reddeden anarşist bir tavır oluşmuştur. Bu anarşist söylemin antikapitalist özelliğinden dolayı sosyalizm taraftarı görünmesi de anlaşılabilir bir tutumdur.

Çağdaş anlamda “yeşil düşünce” anlayışının 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkışı 1960’lardadır. “... daha net bir tarihle ifade etmek gerekirse 1968 devrimi.

¹ O. İmga – H. Olgun, Yeşil ve Siyaset, Ankara, 2012, s.19-21

1968’de Batı’nın büyük metropollerinde başlayan devrim dalgası olmasaydı, yeşil hareket de olmazdı.’’¹

1968 dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de bir öğrenci ayaklanması şeklinde kendini göstermiştir. Bugün ‘‘68 Ruhı’’ olarak adlandırılan bu hareket, temelde sadece yerleşik politik sistemlere değil, kapitalist ve materyalist hayat biçimlerine, bu sistemin dayattığı değerlere, ırkçılık ve savaşımlara, refahın sadece paranın gücüyle elde edileceğine olan inanışlara karşı toptan bir başkaldırı şeklinde anlaşılmalıdır.² 1968 yılındaki olaylarla birlikte çevreci ve yeşil düşünceye yön veren düşünürler, bu konudaki düşüncelerini topluma anlatma ve yayma çabası içine girmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler ve toplumsal uyanışın etkisiyle birçok ülkede hükümetler, 1970’li yıllardan itibaren çevre politikalarına önem vermeye, çevre politikaları ile ilgili uluslararası platformlarda ortaya konulan anlaşmalara taraf olmaya başlamışlardır.

Çevre sorunlarının içinden çıkılmaz boyutlara ulaşacağı düşüncesi ve gelecek kuşakların daha fazla zarar göreceği endişesi, Birleşmiş Milletler örgütü tarafından dikkate alınır hale gelmiştir. 1969 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U. Thant, üye ülkelerin çevreyi korumak, nüfus artışını yavaşlatarak yoksulları kaldırmak için on yıl içinde birleşip anlaşmalarının gerekliliğini vurgulama gereği hissetmiştir. Genel Sekreter’e göre en çok on yıl içinde üye ülkeler arasında böyle bir birlik ve anlaşma sağlanamazsa, çevre sorunlarının üstesinden gelmek çok zorlaşacaktır.³

Üst düzeyde dile getirilen bu ve benzeri kaygıların artması sonucu çevre sorunları Birleşmiş Milletler’in gündemine gelmiştir. ‘‘Birleşmiş Milletler 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm’de bir Çevre Konferansı düzenlemiştir. Konferansta kabul edilen ‘‘Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi’’, çevrenin korunması ve

¹ O. İmga – H. Olgun, s.25

² O. İmga – H. Olgun, s.25

³ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.39

geliştirilmesi düşüncesinin tüm insanlarca benimsenmesine dönük olarak yol gösterici ortak ilke ve görüşleri içermektedir.¹

Böylece çevre ile ilgili sorunlar bu konferansla birlikte üye ülkeler ve uluslararası kuruluşların gündemine girmiştir. ‘‘Birleşmiş Milletler’in düzenlediği bu konferansın en önemli sonuçlarından biri de bu örgüte bağlı bir uzmanlık birimi olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP-PNUE) kurulmuş olmasıdır.’’²

Toplanan bu konferans, birçok ülke ve uluslararası kuruluşun çevre ile ilgili konulara daha fazla önem vermesine ve çevre sorunları ile ilgili bir bilincin oluşmasına yardımcı olmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından 1954’den beri her on yılda bir düzenlenen Nüfus Konferansları, ilk kez 1976’da Vancouver’de daha sonra 1996’da İstanbul’da gerçekleştirilen İnsan Yerleşimleri (Habitat I ve II) Konferansları, 1983’de kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1992’de Rio’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ve 2002 yılında Güney Afrika Johannesburg’da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Doruğu, çevre sorunları ve bu sorunlarla bağlantılı nüfus, yerleşim sorunları ve ülkelerin çevre politikaları oluşturmalarının gerekliliği gibi konulara yoğunlaşan etkinlikler olmuştur.³

Bu etkinlik ve çözüm arayışlarının 20. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında artması dikkate değer sayılmalıdır. Zira çevre sorunlarından kaynaklanan ve milyonlarca insanı hayatını etkileyen bazı büyük felaketler bu dönemde yaşanmıştır. Bunlardan bazıları; 1950’lerde İngiltere’de hava kirliliğinden 4.000 kişinin ölümü, 1980’lerin başında Hindistan’ın Bhopal kentinde bir fabrikadan sızan gaz kaçağından 16 bin kişinin ölümü ve yüz binlercesinin yaralanması, 1978’de Liberya bandıralı bir tankerin Britanya kıyılarında 240 bin ton petrolü denize boşaltmasıyla 200 bin hektar yüzey suyunun kirlenmesi, 30 bin kuş ve 35 değişik canlı türünün etkilenmesi, Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombasının getirdiği yıkımlar, 1986’da Ukrayna Çernobil’deki nükleer santral kazası sonrası radyoaktif gazların yüz binlerce insanın hayatını etkilemesi olarak sayılabilir.⁴

¹ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.40

² R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.40

³ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.41-42

⁴ R. Keleş, 100 Soruda Çevre, İzmir, 2013, s.24-25

İnsanoğlunun tahakkümcü doğa anlayışı sonucu doğaya verdiği her türlü zarar, yine kendisine zarar olarak dönmektedir. Doğa kendisinden alınanları bir gün geri alıyor. Bahsedilen çevre felaketlerinin insanlarda çevreye yönelik bir bilinçlenme oluşturmaları nedeniyle, bu felaketler iyi ki yaşanmış diye düşünmeden edemiyoruz. Maalesef eskilerin ‘‘bir musibet bin nasihatten evladır’’ sözünü haklı çıkarırcasına başımıza bazı felaketler gelmeden akıllanmıyoruz. Umulur ki; yaşanan bu felaketler insanlar için son olsun.

1.1. Çevre Kavramı ve Kapsamı

‘‘Çevre’’ kavramı gündelik hayatta çok kullanılmasına rağmen herkesin bu kavramdan anladığı farklılık arz etmektedir. Kavramın herkeste çağrıştırdığı anlam farklı olunca ‘‘çevre’’ tanımları da farklı olmaktadır. Öncelikle bu çalışmanın ana konusu olan bu kavramın ne anlam ifade ettiğini ortaya koymak gerekir.

En basit anlatımıyla, tüm canlıların içinde yaşadığı ortamı çevre diye tanımlamak mümkündür. Türk Dil Kurumu ‘çevre’ yi ‘‘Biyoloji Terimleri Sözlüğü’nde; Bir organizmanın ya da bir parçasının üzerinde etki yapan dış etkenler topluluğu, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde; Yaşamın gelişmesinde etki yapan doğal, toplumsal, kültürel dış koşulların toplamı, Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde; Kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel, iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü, Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’nde; Bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun dirimbilimsel, toplumsal, ekin sel yaşamını etkileyebilecek dış etmenlerin tümü’’¹ olarak tanımlar.

Hatta bazılarına göre moda bir düşünce, bir doğa masalıdır. Çevre terimini ‘‘dışımızdaki her şeyi; sosyal, fizikojeokimyasal ve biyolojik çevreyi kapsar.’’² şeklinde tanımlayanlar da vardır. Burada insanın dışına itilen, sanki insandan bağımsız bir dünya tarif edilmektedir. Oysa doğa ile insan her zaman etkileşim halindedir. Neredeyse birbirinden ayrılmaz iki dünya gibidir. İnsan, hayatının her aşamasında doğaya muhtaç ve onunla birlikte yaşamak zorundadır. Bu durum doğa

¹; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b095b21c398f4.43551039. (12.05.2018)

² Ç. Güler, (Ed.), Çevre Sağlığı (Çevre ve Ekoloji Bağlantılarıyla), C.1, B.1, Ankara, 2012, s.1

için geçerli değildir. Doğa, insansız olarak kendi yasalarıyla kendi düzenini devam ettirebilir.

11 Ağustos 1983 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanan Çevre Kanunu'nda çevre; "canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam"¹ olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlara daha fazla eklemeler de yapılabilir. "Canlı varlıkların, hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekân birimlerine o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre denir." Toplumbilimciler ise çevreyi; " ... bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyecek dış şartların tamamı..."² şeklinde tanımlamışlardır.

Canlı ve cansız bütün varlıkların karşılıklı etkileşim içinde olduğu kompleks yapıyı çevre diye adlandırmak mümkündür. " Madem çevre, temas kurduğumuz herkes ve ihtiyaç duyduğumuz her şeydir; öyleyse mikro âlemden makro âleme, en küçükten en büyüğe kadar her şey ve bütün bir kâinat bizim çevremizdir. Diğer bir ifade ile çevre, küçük bir kâinat olan insan ve büyük bir insan olan kâinattır. Kâinat, insanın evidir, sarayıdır; çevresidir." ³ biçiminde tanımlar yapıldığı gibi, "Bir organizma ya da organizmalar grubunu çevreleyen ve gelişmesini etkileyen tüm koşul, husus ve yansımaları"⁴ şeklinde tanımlayanlar da vardır.

Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, insan dâhil canlı ve cansız tüm varlıkların yaşantısını etkileyen etkenler çevre kavramı içine dâhildir. Burada etkileyen ve etkilenen iki taraf vardır. Etkilenen bir canlı veya organizma ise, etkileyen de bu canlı veya organizmanın dışında kalan, onu doğrudan ya da dolaylı olarak biçimlendiren dış ortam olarak anlaşılabilir.

Bu çalışmada üzerinde duracağımız çevre, ekoloji (çevrebilimi) nin konusu olan çevre ve bunun kapsamı olacaktır. "Ekoloji sözcüğü ilk kez, 1866 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından, canlı varlıkların yaşam ortamlarıyla olan

¹;http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf . (12.05.2018)

² Y. Fersahoğlu, Dinler ve Çevre, İstanbul, 2011, s.47

³ V. Karakaş, Farklı Bir Bakış Açısıyla Kur'an ve Sünnet'te Çevre, İstanbul, 2011, s.14

⁴ B. Oğuz, Çevre Üzerine Düşünceler, İstanbul, 2008, s.13

ilişkilerini inceleyen bir disiplini tanımlamak için kullanılmıştır.”¹ Biyolojinin bir alt dalı² olarak Haeckel tarafından kurulan Ekoloji kelime olarak “... Yunanca *oikos* (ev) ve *logia* (söylem) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu.”³

Ekoloji kavramını daha ayrıntılı olarak açıklayıp tarif edenler de vardır. Buna göre; "Modern Ekoloji organik dünyanın nüfus, biyosinosis, biyojeosinosis ve biyosfer gibi, üst-organizmaca düzeylerini bir bütün halinde ele alır. Ekoloji, toplum ile doğa arasında yer alan etkileşimi inceleme durumunda olan bir bilim (ya da bilimler karmaşığı) olarak da anlaşılır.”⁴

Canlı varlıklar ile onların içinde yaşadığı çevre ile olan ilişkilerini inceleyen ekolojinin en önemli kavramı, “... canlı ve cansız varlıkların karşılıklı olarak bir birini etkilemesini anlatan ekosistemdir. Bu nedenle ekosistemin korunması canlı yaşamın varlığı için önemlidir.”⁵

Ekolojik sorunların son yıllarda gittikçe artış göstermesi ve insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmasının yanında çevreye karşı gelişen bilinçlenmenin artması, dış dünya ve çevreye karşı nasıl bir ilişki biçimi geliştirilmesi gerektiği konusunda bir arayışa sebep olmuştur. İnsanların kendi dışındaki çevreye karşı sergiledikleri davranış biçimlerinin ahlaki olup olmadığını sorgulamaya başlamasıyla, felsefeye ve onun en eski dallarından biri olan etiğe ilgi artmıştır. Bunun sonucu olarak da Çevre Felsefesi, Çevre Etiği gibi kavramlar insanların hayatında belli bir yer edinmeye başlamıştır.⁶

Çevre Etiği ve Çevre Felsefesi üzerine çalışmaların artmasında kuşkusuz en önemli etken, insanların yaşamlarını tehdit eder boyutlara ulaşan çevre kirliliği ve çevre felaketlerinin artmasıdır.

Genel etik içerisinde insan davranışları en genel anlamda, iyi-kötü, doğru-yanlış diye sınıflandırılır. İşte bu insan davranışlarının doğaya ve insan dışındaki çevreye

¹ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.46

² M. Kışlalıoğlu – F. Berkes, Çevre ve Ekoloji, İstanbul, 2010, s.18

³ D. Simonnet, Çevrecilik, (Çev. M. S. Şakiroğlu), İstanbul, 1990, s.8

⁴ İ. Frolov Yönetiminde Bilimler Akademisi, Felsefe Sözlüğü, (Çev. A. Çalışlar), İstanbul, 1991, s. 138

⁵ S. Kılıç, s.41

⁶ H. Tepe, “Çevre Etiği: Toprak Etiği mi Yoksa İnsan Etiği mi?” Felsefelog, S.6, İstanbul, Mart 1999, s.41

karşı uygulanışı çevre etiğinin uğraşı alanını oluşturur. "Çevre etiğinin doğuşu, aslında insanların kendi hayatta kalabilme çabalarının bir sonucudur. Çevrenin günümüzdeki durumu, doğal kaynakların sömürülmesi, yok edilmesi veya azaltılması, iklim değişiklikleri, ormanların yok edilmesi ve varolan türlerin neslinin tükenmesi, insanları çevre üzerine daha ciddi bir biçimde düşünmeye zorlamıştır."¹

Günümüzde yaygın olan kapitalist hayat biçimi ve kapitalist üretim anlayışı, dünyada sınırlı sayıda bir insan topluluğunun refahını sağlarken, bütün dünyanın çevresinin kirlenmesine yol açmıştır. Çünkü daha çok üretmek, ürettiğini daha iyi pazarlayarak daha çok para kazanmak kapitalizmin temel amacıdır. Daha çok üretebilmek için, daha çok hammaddeye ihtiyaç duyar. İhtiyacı olan hammaddeyi de doğadan karşılarken, doğanın dengesinin bozulması, toprak, hava ve su kaynaklarının kirlenmesi umurunda olmaz. "Buna göre, batılı endüstriyel toplumlar doğal çevrenin kontrol altına alınması, yönlendirilmesi ve doğal kaynakların sömürülmesi temeline dayalı bir tüketim kültürü yaratmışlardır. Tüketim kültürünün temel hedefleri, insan refahı ve mutluluğudur."²

Sanayileşme ile birlikte modern(!) Batı dünyasında insanın refah ve mutluluğunun tek gaye olduğu bu anlayış, insanın içinde yaşadığı doğal çevreyi katletmesi sonucunu doğurmuştur. Daha çok üretim, daha çok tüketim, daha çok insan mutluluğu sonucunu getirecek gibi bir anlayış oluşmuştur. Bunun sağlanması için de, gerektiğinde her türlü ahlaki değerler bile ayaklar altına alınabilmektedir. Zira liberal kapitalizmin sloganı haline gelen *'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler'* ekonomik hayatın bir düsturu haline gelmiştir. "...Fizyokratlar bir doğal düzenin varlığına inanıyorlar ve bu düzenin tanrı tarafından yürütüldüğü varsayımını ileri sürüyorlardı. Bireyci ve liberal okulun kurucusu sayılan Adam Smith, tanrısal gücü bireyin kişisel teşebbüs gücüne çevirerek formülü olduğu gibi benimsedi. Bu anlayışa göre ekonomik doğrultuyu en iyi saptayacak olan bireyin kişisel çıkarlarıdır. Genel çıkar, bu kişisel çıkarların toplamından başka bir şey değildir. Bu yüzden

¹ K. Curi, "Meslek Etiklerinde Yeni Bir Boyut: Çevre Etiği" (Çev:E. Gen-H. Tepe), Etik ve Meslek Etikleri, (Haz. H. Tepe), Ankara, 2009, s.84

² M. Tuna, Türkiye'de Çevrecilik-Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler, Ankara, 2006, s.18

bireyleri her türlü ekonomik davranışında serbest bırakmalı ve asla onlara engel olmamalıdır."¹

Burada temel amaç insanların refah ve huzurunu geliştirmektir. Bunu yapmak için hiç bir otoritenin kısıtlamasının olmaması, her isteyen her istediğini özgürce yapabilmesi istenir. Bu anlayışta insanlar kendi refah seviyelerini yükseltmek adına, kendileri dışındaki dünyayı istedikleri şekilde şekillendirebilme, hatta istekleri doğrultusunda sömürebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu sınırsız ve sorumsuz dış dünyayı kullanma hakkını kendinde gören insanoğlu, her türlü ekonomik sömürüyü yapmıştır.

Bu liberal kapitalist ekonomi modelini benimseyen Batılı toplumların temelini oluşturan egemen dünya görüşünün dayandığı belli başlı ilkeler vardır. M. Tuna çalışmasında bu ilkeleri şu şekilde sıralamaktadır:

"1 İnsanlar dünya üzerinde var olan tüm varlıklardan temelde farklı ve onlar üzerinde belirleyici bir konuma sahiptir.

2 İnsanlar kendi kaderlerinin hâkimidirler; onlar kendi hedeflerini kendileri belirlerler ve bu hedeflere ulaşmak için ne gerekiyorsa yaparlar.

3 Dünya sınırsız kaynaklara sahiptir, dolayısıyla insanlar için sınırsız olanaklar sunar.

4 İnsanlık tarihi, gelişmenin tarihidir; her sorunun bir çözümü vardır, bundan dolayı gelişme kesintisiz sürer."²

İnsanlar, diğer tüm canlılardan farklı ve üstün özelliklere sahip olarak yaratılmışlardır. En başta düşünebilme ve düşündüklerini yapabilme özellikleri sayesinde diğer canlılardan ayrılırlar. Bu özellikleri sayesinde kendileri dışındaki canlılar ve dünya üzerinde her türlü tasarrufta bulunma yetileri vardır. Bu sayede diğer canlılar ve dış dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirebilirler.

Kendi kaderlerini belirleme ve yönlendirme kabiliyeti sayesinde belirledikleri hedeflere ulaşmak için gereken her şeyi yapabilirler. Bu özellik onun diğer canlılar

¹; <http://www.ekonomisozluk.com/b%C4%B1rak%C4%B1n%C4%B1z+yaps%C4%B1nlar+b%C4%B1rak%C4%B1n%C4%B1z+ge%C3%A7sinler.html> (13.04.2019)

² M. Tuna, s.20

karşısındaki üstünlüğünün bir sonucudur. Bu sayede dış dünyayı ve diğer bütün canlıları kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanabilmesi onun ayırıcı özelliğidir.

Dış dünya ve çevre insanların yararlanması için her türlü kaynağa sahiptir. Bu kaynaklar insanın gelişmesi ve refahının artırılması için sınırsız şekilde olup, insanlar tarafından istediği şekilde kullanılabilir. Bu dünyada insanın en başta gelen yaşama amacı kendi refah ve mutluluğunu artırmaktır. Bu amaca yönelik olarak kendi emrine amade olarak sunulan her türlü imkânlardan faydalanma hakkı da insana verilmiştir.

Dünya ve insanlık tarihi hep ileriye doğru giden bir çizgide gelişir. Bu gelişme insanın da gelişmesini içerir. Bu gelişme çizgisinin kesintisiz devam edebilmesi için insana sunulan her türlü imkânın değerlendirilmesi gerekir. İnsanlık tarihinin ileriye doğru gelişmesi için insanın kendi dışındaki dünya ve doğal çevreyi kullanması bir haktır. Bu hak kullanılmazsa insanın ilerlemesi ve refah seviyesinin gelişmesi sekteye uğrar. Bu gelişmenin devam ettirilmesi için de doğal çevrenin insan sunduğu her türlü imkânlardan sonuna kadar faydalanılması gerekir.

Vahşi kapitalizmin bu dizginlenemeyen hırsı ve doğaya hükmetme anlayışı, ahlaki olarak insan davranışlarının sorgulanması sonucunu doğurmuştur. İnsanların doğaya karşı davranışlarının nasıl olması gerektiği, hangi ahlaki davranışların sergilenmesinin daha doğru olacağı gibi ilkeler sorgulanmaya başlamıştır. İşte çevre etiği, insan-doğa ilişkisinin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yorar. Bütün insanların yaşam alanlarının korunmasına yönelik tutum ve davranışları yeniden oluşturarak doğanın çıkarına olan eylemleri düzenlemeyi amaçlar.¹ Burada doğayı koruma ve yaşanabilir bir dünya oluşturulması fikri belirleyici etkindir. Çünkü içinde yaşadığımız doğa ve dünyadan başka bir doğa ve dünya yoktur.

Biz insanların gelecek nesillere daha temiz, kirlenmemiş bir dünya bırakma sorumluluğumuz vardır. Doğanın korunması ve yaşanabilir bir dünyayı gelecek nesillere bırakmak için neler yapılması ve hangi yöntemlerle yapılması gerektiği konusunda çeşitli fikirler ve ekoller ortaya çıkmıştır.

¹ S. Kılıç, s.44

Çevre etiği ve felsefesi üzerine düşünüp fikir üretenler arasında görüş farklılıkları bu aşamada ortaya çıkmaya başlar. Kimileri çevrenin korunması üzerine fikir geliştirirken, kimileri sadece doğada yaşayan hayvanların korunmasını, onların haklarının savunuculuğunu ön plana almıştır. Kimileri de bir bütün olarak doğal hayatın korunması, insan davranışlarının bu yönde geliştirilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü insanlar davranışlarının ve yapıp ettiklerinin sonucu olarak doğayı biçimlendiriyor. Doğayı ya yaşanabilir kılıyoruz ya da yaşanamaz hale getiriyoruz. Bu konudaki farklı ekoller ve düşünceler bu çalışmada daha sonra değerlendirilecektir.

1.2. Çevre Sorunları

Çevre sorunları denilince aklımıza ilk gelenler; hava kirliliği, denizlerin ve içme sularının kirlenmesi, çölleşmenin artması, kuraklık, asit yağmurları, küresel ısınma, orman varlığının azalması, toprak erozyonu, yanlış ve bilinçsiz kullanım sonucu toprak kalitesinin bozulması, birçok bitki ve hayvan türlerinin yok olması, kanalizasyon atıkları, zehirli kimyasal atıkların rastgele doğaya verilmesi, nükleer atıklar, yenilenemez doğal kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının yırtılması, iklimlerin değişmesi, buzulların erimesi vb. sayılabilir.

Bunlara herkes kendine göre eklemeler yapabilir. Bu sorunlar üzerine düşünme 20. yüzyılda daha belirgin hale gelmiştir. Ancak çevrecilik adı altında düşünce şekillerinin tarihi çok daha eskilere götürülebilir. " M.Ö. 5. Yüzyılda Hippokrates "Havalar, Sular ve Yerler Üzerine" adlı bir risale kaleme alıyor ki, bu, çevrecilik doktrininin ilk oluşmuş ifadesi olarak biliniyor."¹

Bahsedilen bu çevre sorunlarının artmasında özellikle Batı'da yaşanan sanayi devrimi sonrası gelişen kapitalist üretim modelinin, tüketimi artırmaya yönelik daha fazla üretim ve artı değer artışını öngören anlayışın yaygınlaşmasının büyük rolü vardır. Sanayileşmeyle birlikte bilim ve teknolojiye yaşanan baş döndürücü hızdaki gelişmeler, en çok doğal hayatı etkilemiştir.

Yenilenemez enerji kaynakları olarak bilinen doğalgaz, kömür ve petrol sanayide, üretimde, ulaşımda ve ısınmada en çok kullanılan yakıt türleridir. Genel bir

¹ B. Oğuz, s.17

anlayışa göre bu yenilenemez enerji kaynaklarının önümüzdeki elli yıl içinde tükenebileceği öngörülmektedir. Bu enerji kaynaklarının hoyratça ve bilinçsizce kullanımı sonucu en çok çevre üzerine zarar verilmiştir. İnsanoğlu dünyamızı ve çevremizi alabildiğine kirleten bu kaynaklar tükenmeden dünyanın tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Batı'nın doğaya hükmetme ve onu her şeyiyle insanların yararına kullanması sonucu çevre sorunları, günümüzde insanların başına birer bela olmuştur dersek yanlış olmaz. “Doğayı, insanın istediği gibi sömürebileceği bitmez tükenmez bir kaynak, alt edilmesi gereken bir düşman; bilimi de bu sömürünün en önemli aracı olarak gören dünya görüşü, insan-doğa uyumunu bozmuş, giderek artan çevre sorunlarının kaynağı olmuştur.”¹ Bu anlayışta doğa, sanayinin ve insanların kullanımı için bir tüketim malzemesi, bir hammadde işlevi görmüş ve görmeye devam etmektedir. Çünkü kapitalist anlayış daha fazla üretim, daha fazla tüketim kısır döngüsü üzerine kuruludur. Tükettikçe üretmek, ürettikçe tüketmek mantığı ile her şey bir tüketim malzemesi olarak algılanır.

İnsan eliyle oluşturulan bu vahşi düzende maalesef tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Bunun için öncelikle, “... çevrenin taşıma kapasitesinin bir sınırı olduğunun ve yararlı kişisel hedeflere varmak için gerekli otonom etkinlikleri tamamlamaya ancak yeten optimal bir endüstrinin kabul edilmesi ...”² bütün insanların ortak kaygısı olmalıdır. Yoksa yukarıda sayabildiğimiz çevre sorunları gün geçtikçe artarak çoğalıp bütün dünyayı tehdit etmeye başlayacaktır. İnsanoğlu olarak bu kötü gidişe en yakın zamanda dur demek zorundayız. Bunu yapamazsak tüketeceğimiz en son şey, dünya gezegeninin kendisi olacaktır.

Aslında doğa kendi dilince alarm zillerini çalarak insanoğlunu uyarmaya çalışmıştır. Bu uyarıların sayesinde özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra çevre ile ilgili bir duyarlılık gelişmeye başlamıştır. Ancak bu duyarlılığın yeterli olup olmadığı tartışılabilir.

¹ D. Gökdağ, “Ortaöğretim Programlarında Çevre”, Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994, s.46

² I. Illich, Sağlığın Gaspi, (Çev. S. Sertabiboğlu), İstanbul, 2011, s.179

1.3. Tarihçe

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı’da başlayan hızlı kalkınma hamlesi, iki kutba ayrılan dünyada silahlanmanın artması, nükleer denemeler, Japonya’ya atılan atom bombası, bilinçsiz zirai ilaç kullanımı ile doğada görülen bozulmalar insanların çevre konusunda düşünmeye başlamalarına vesile olmuştur. 1952 yılında Londra’da yaşanan hava kirliliği sonrası bir haftada yaklaşık 4.000 kişinin hayatını kaybetmesi, doğanın insanları uyardığı en etkili örneklerden biri olmuştur.

Çevre sorunlarının felaketler boyutuna ulaşmaya başlamasıyla, gelecek nesillerin daha fazla etkilenmemesi için uluslararası camiada çözüm arayışları da çoğalmıştır. 1969’da Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından çevreyi korumak için üye ülkelerin birleşip anlaşmaları gerektiği konusundaki çıkışı, 5-16 Haziran 1972’de Stockholm’de toplanan ve çevrenin korunması ve geliştirilmesine dönük ortak ilke ve görüşlerin benimsendiği Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’nda kabul edilen ‘‘Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi’’, bu konferansla birlikte Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP-PNUE) kurulmuş olması bu konudaki ilk çabalardandır.

İlk defa 1976’da Vancouver’de ikinci olarak 1996’da İstanbul’da düzenlenen İnsan Yerleşimleri (Habitat I ve II) Konferansları, 1983’de kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1992’de Rio’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ve 2002’de Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Doruğu, dünyadaki çevre sorunları ve bunlarla bağlantılı olan nüfus hareketleri, yerleşim ve kentleşme sorunları ve tüm ülkelerin birer çevre politikalarının oluşturması gerekliliği üzerine yoğunlaşan etkinlikler olmuştur.¹

Bütün bu yapılanlar olumlu olmakla birlikte alınan kararların uygulanması daha önemlidir. Öncelikle yapılması gereken, kâğıt üzerinde kalacak kararlar almak yerine, bütün insanların çevre konusunda duyarlılığını geliştirecek eğitim programları ile tek tek bireylerin alabilecekleri önlemlerin artırılmasıdır. Doğaya

¹ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.37-42

sınırsız bir şekilde hükmetme ve ondan hesapsızca yararlanma yerine, insan ile doğa arasında var olan uyumu bozmayacak politikaların geliştirilmesi esas olmalıdır.

Bu dönemde çevre sorunlarına çözüm arayışları siyasi, düşünsel ve sanatsal alanlarda da artış göstermiştir. Çevreyi koruma adına gönüllü teşekküllerin oluşması, siyasi partilerin programlarında çevreye önem vermeye başlamaları, birçok ülkede çevre bakanlıklarının kurulması ve çevre ilgili yayınların artması bu konudaki çabalara örnek olarak verilebilir.

2. ÇEVRE SORUNLARI ve ETİK

Çevre Sorunları adı verilen sorunlar, doğanın kendi işleyişi ile ortaya çıkan sorunlar değildir. Mesela, büyük depremler, yanardağ patlamaları gibi durumlar çevre sorunu olarak adlandırılmaz. Bir yerde bir çevre sorunundan bahsediyorsak, burada insanın çevreye yönelik yapıp ettiklerinden kaynaklanan bir durum vardır. İnsanın yapıp ettikleri, alışkanlıkları, tutum ve davranışları ile yaşam biçimleri çevre üzerine en çok etki eden etkenlerdir.

Etik, felsefenin en eski disiplini olmanın yanında, insanların neyi, niçin ve nasıl yapmaları gerektiğiyle ilgilendiğinden pratik yönü ağır basar. Şayet çevre sorunları, insanların çevreye karşı yapıp ettiklerinden ve eylemlerinden kaynaklanıyorsa, bu eylemleri düzenleyen, nasıl olması gerektiği üzerine çözümler bulmaya çalışan, gerekirse bazı eylemlerin yasaklanmasını savunan etik düşüncelerin olması doğaldır. Belki bu yolla insan eliyle oluşan çevre sorunları da ortadan kalkabilir. Bu açıdan bakılırsa çevre sorunları ile etik arasında doğrudan bir ilişki olduğu ortaya çıkar.¹

Sanayileşme sonrası gelişen ekonomik hayat genel olarak sermayenin biriktirilmesi, piyasanın ve pazarın genişletilmesi, daha fazla üretim ve daha fazla tüketim anlayışı temelinde gelişmiştir. Bu ekonomik sistemde var olmak için her sermaye grubu ya büyümek ya da yok olmak durumuyla karşı karşıyadır. Bu kapitalist ekonomi modelinde sürekli olarak karın artırılması ve büyüme ön planda tutulmak zorundadır.

Endüstriyel anlamda büyümek için doğal kaynakların gerekirse sonuna kadar sömürülmesi, insanların refah ve mutluluğunu artırmak için gereklidir. Ancak doğal

¹ H. Ünder, Çevre Felsefesi, Ankara, 1996, s.134

hayatın güzelliklerinden faydalanabilmek için de doğal kaynakların ve çevrenin korunması gerekir. Bu iki durum insanlar için çelişki oluşturmaktadır. "Batının endüstriyel kapitalizmi, faydanın en  okla tırılmasını temel ilke olarak benimser. Bundan dolayı daha fazla üretim ve üretilen malların tüketilmesi gerekmektedir. Sonuçta, endüstriyel kapitalizm için üretim toplumsal ve bireysel mutluluğun sağlanması için bir araç olmaktan çıkmış ve bir amaç haline gelmiştir. Hatta modern toplum bir üretim-tüketim kısır döngüsü içinde her şeyi feda eder bir konuma gelmiştir. Üretimin kendi başına bir amaç haline gelmesi ile birlikte, doğal çevrenin kendi başına bir değer olarak dikkate alınması ve genel insan refahı, ekonomik faydanın en  okla tırılması adına ikincil bir konuma gelmektedir."¹

Bu anlayışta her şey bir madde olarak görülür ve tüketilir. Çünkü tüketim olmazsa üretim olmaz. Bu kısır döngü insanların doğaya, çevreye ve hatta diğer insanlara bakışını da etkilemiş ve her şey tüketilmesi gereken bir meta durumuna indirgenmiştir. Böyle olunca insan davranışları da iyi-kötü, doğru-yanlış ikileminde gerektiği zaman iyiyi değil kötüyü, doğruyu değil yanlı ı, etik olanı değil etik olmayanı seçme şeklinde tezahür edebilmiştir.

Kapitalist ekonomik sistemin geri dönülemez bir biçimde dizginlenememesi sayesinde insanoğlu kendi eliyle yaşadığı gezegenini tüketmeye ba lamı tır. Doğal çevrenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinin ekonominin daha çok gelişmesi adına tüketilmesi  evre felaketlerine zemin hazırlamıştır. Bugün dünyamız insanların yaptıkları yüzünden ‘‘dinozorlar çağının sonundan beri en büyük kitlesel yok etme olayıyla karşı karşıya bulunuyor.’’²

İnsanın doğaya karşı efendilik yapması değil, doğanın bir parçası olarak onunla uyumlu bir biçimde hayatını devam ettirmesi gerekir. Doğanın dengesinin bozulmasından sorumlu olan insandır. Bu aşamada duyulan sorumluluk; ‘‘insanın doğa ile ilişkisinin nasıl olması gerektiğini sorgulamakta ve doğru davranışın ne olduğunu belirlemeye çalışmaktadır.’’³ İ te buradan hareketle felsefe ve etiğe ‘‘ evre sorunları karşısında insanın çaresizliğinin  n n  açabileceği, bir çıkış yolu

¹ M. Tuna, s.223-24

² J. R. Des Jardins, s.33

³ S. Kılıç, s.41

gösterebileceği beklentisi ve umudu’’¹ ile daha fazla ilgi gösterilmeye başlandı. Bu konularda yapılan yayınlar, makaleler ve konferans tarzında toplantılar ilgi görmeye başladı.

Bu bilinçlenme ve sorgulama gayretleri, insanların doğa ile ilişkilerinde nasıl hareket etmeleri, neyin doğru-yanlış, neyin iyi-kötü olduğu gibi sorgulamaları ile farklı bir boyut kazanmıştır. ‘‘Doğaya karşı davranışlarımızda iyi ve doğru davranışlar ne olmalıdır ki, doğaya karşı bir zarar verilmemiş olsun.’’²

3. ÇEVRENİN FELSEFİ BİR SORUNA DÖNÜŞMESİ, ÇEVRECİ GÖRÜŞLERİN YİRMİNCİ YÜZYIL ve GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

3.1. Çevrenin Felsefi Bir Soruna Dönüşmesi

Kendi refah ve mutluluğunu artırmak isteyen insanoğlu, kendine yararlı olması için doğaya hükmetmeye ve onu sömürmeye başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte bu sömürü doğayı tüketme noktasına kadar götürülmüştür. "Bacon'la başlayan "doğaya egemen olma" tutkusu sanayi devrimi ile birlikte doğayı sömürme tutkusuna dönüştü. Bu tutku tüketim ekonomisini körükledi. Tüketim diye diye doğa da insanın kendisi de tükenme noktasına geldi. Ama tüketilemeyen bir şey kaldı geriye: sanayi ayıkları, genel olarak çöpler. Kızılderilinin sözü doğrulanıyor günümüzde: "Bir gün kendi pisliklerinizin içinde boğulacaksınız." O noktaya gelindi, dünyada da bizde de. Çevre kirlenmesi bugün baş sorunlarımızdan biri bizim de."³

Sanayileşme ile birlikte doğal kaynakların insanın refah ve mutluluğu için sınırsızca kullanılması, gelişen bilim ve teknolojik imkânlarla doğanın daha fazla sömürülmesi ve hâkimiyet altına alınması düşüncesi, Batılı sanayileşmiş toplumlarda yerleşmeye başladı. Bunun sonucu olarak da doğal çevre, üretimi artırmak ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için değersizleştirildi. Batılı insan kendi dışındaki canlılara hatta kendi dışındaki insanlara bile, kendine yararlı olduğu ölçüde değer verir oldu. Gelişmemiş ülkelerin boyunduruk altına alınması, doğal kaynaklarının sömürülmesi, hatta o ülkelerde uygulanan zulüm ve soykırımların

¹ H. Tepe, s.41

² S. Kılıç, s.52

³ B. Akarsu, "İnsan ve Çevre" , Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994, s.29

sebebi hep bu anlayışın sonucudur. Batılı gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülke topraklarına ve insanlarına her zaman kendilerinin yararlanmaları için var olduğu gözüyle baktılar. Bütün bunların sonucunda insanoğlunun ödeyeceği bedellerin ortaya çıkması da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bedellerden en önemlisi, doğanın tüketilmesi ile ortaya çıkan çevre sorunları ve felaketleri olmuştur.

Çevre sorunlarının kendini göstermeye başlamasıyla birlikte çevreci bir bilincin oluşmaya başlaması ve peşinden çevreci felsefe akımlarının ortaya çıkması hep Batı'da gerçekleşen, Batı kültürünün ürünleridir. "Batı kültürünün bir ayağı, Yunan-Roma kültürü, diğeri de Yahudi-Hıristiyan dinsel geleneğidir."¹ Batının doğuya yönelik sergilediği tavrını özellikle dinsel kaynaklar belirler. Kutsal Kitap'ın Yaratılış bölümünde (1:26) Tanrının "insanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım", "Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun."² diyerek insanı yarattığı söylenir. Bu anlayışı temele alan Batı kültürü doğayı egemenliği altına almış, doğaya karşı hoyratça bir tutum içinde insanı merkeze oturtmuştur. İnsan tarafından yapılan her türlü müdahaleler meşru görülmüş, doğa her şekilde istismar ve tahrip edilmiştir. Bunun da ötesinde doğa, tüketilecek bir tüketim malzemesi haline getirilmiştir. Çünkü bu düşünce anlayışına göre doğa, insanoğlunun emrine onun istediği gibi kullanması için verilmiştir. Bu nedenle insan, doğa üzerinde kendi malıymış gibi her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahiptir.

Buna karşılık İslam'ın bakışı bunun neredeyse tam tersi istikamettedir. Çevre, Allah tarafından yaratılan bir şeydir. İnsan da Allah'ın yarattığı ve yeryüzünde kendi halifesi olarak gördüğü varlık olduğuna göre, insan içinde yaşadığı çevreyi korumakla yükümlüdür. "İnsanlar Allah'ın yeryüzüne göz kulak olma sorumluluğunu "emanet" ettiği tek varlıktır. İslam'a göre bu emanet başka hiç bir yaratığın "kabul" etmeye yanaşmayacağı kadar zahmetli ve külfetlidir."³ Bu anlayış Kur'an'ın ifadesiyle; "Doğrusu biz emaneti (emir ve yasakları) göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik de (onlar) bunu yüklenmekten kaçındılar ve on (un getireceği sorumluluk) tan korktular da onu insan yükledi. (Eğer bunun gereğini yapmaktan

¹ H. Ünder, s.9

² Kutsal Kitap, İstanbul, 2003, s.2

³ M. İ. Dien. , "İslam ve Çevre: Teori ve Pratik", R. C. Foltz-F. M. Denny-A. Baharuddin, İslam ve Ekoloji-Bahşedilmiş Bir Emanet, (Çev. N. Elhüseyni), İstanbul, 2007, s.121

kaçınırsa) cidden o çok zalim, çok cahil (demek) tir. (33:72)"¹ Ahzab Suresi'nde dillendirilir.

Burada insanın kendi nefesine uyarak Allah'ın emir ve yasakları dışında davranması halinde hem cahil hem de zalim olacağına vurgu yapılır. Bu dünyanın insana emanet edildiği, insanın da kendisine emanet edilen bu dünyaya iyi davranması, zulüm etmemesi, içinde yaşadığı dünya ve doğaya saygılı davranarak koruması istenmektedir. İnsan dışında bu emanete sahip çıkabilecek başka bir varlık olmadığı için Allah bu dünyayı insana emanet olarak vermiştir. Emanete ihanet etmemek biz insanların en önde gelen görevi olmalıdır. Bu aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın da bir gereğidir.

Doğada var olan ekolojik sistemin tahrip edilmesinde etik açıdan sorumluluk sahibi olarak insanların görülmesi, "insan ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesi"² diye tanımlanan çevre etiğini gündeme getirmiştir.

Bu çevreci ilginin ortaya çıkışı birden oluvermemiştir. Sanayi devrimi sonrası özellikle Batı ülkelerindeki sanayileşme ile birlikte hızlı nüfus artışı, hızlı şehirleşme bazı ekonomik ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan beslenme sorunları ve bunun doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz baskı, çevre sorunlarını tartışılır hale getirmiştir. Yani, "Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin çevre sorunları, üretim ve tüketim artışı doğal bir sonucu"³ haline gelmiştir.

1960'lar ve 1970'ler boyunca çevre sorunlarının nedenleri ve yol açtığı sonuçları ile ilgili arayışlar hızlanmıştır. "Bu yıllarda, sorun daha çok bir nüfus artışı sorunu olarak görülmekte, dünyanın kaynaklarının artan nüfusu besleyemeyeceği, ekonomik büyüme idealinin gerçekleşemeyeceği, doğanın büyümeye sınır koyduğu ileri sürülmektedir."⁴

Bu düşüncede olanlar çevre sorunlarının temelinde nüfus artışıyla birlikte şehirleşmenin, ekonomik ve teknolojik gelişmenin dizginlenememesini sorumlu

¹ H. T. Feyizli, Feyzül-Furkan Kur'an-ı Kerim Meali, İstanbul, 2006, s.438

² J. R. Des Jardins, s.46

³ R. Keleş, s.161

⁴ H. Ünder, s.13

olarak görmüşler ve özellikle nüfus artışına devletlerin müdahale etmesini savunarak doğum kontrolünün ahlaki bir zorunluluk olduğunu öne sürmeye başlamışlardır.¹

Bizim burada göz önünde bulundurmanız gereken en önemli detay şu olmalıdır; Çevre sorunlarının temelinde insan vardır. İnsan kendisi olarak mı, yoksa davranışları, alışkanlıkları, yaşam biçimleri ve inançları yoluyla mı çevre sorunlarına yol açmaktadır? Sorunun kaynağı insan olduğuna göre neleri değiştirmek gerekir? Felsefi olarak üzerinde düşünülmesi gerekenleri kabaca böyle sıralayabiliriz. Bu ve benzeri sorulara verilen cevapların her biri değişik felsefi akımlara öncülük etmiştir. Bu akımların günümüze yansımaları da farklı ekoller üzerinden geliştirilmiştir.

3.2. Çevreci Görüşlerin Yirminci Yüzyıl ve Günümüzdeki Yansımaları

İnsanın doğayı tahrip etmesi sanayileşme ile birlikte hız kazanmıştır. Bilim, teknoloji ve ekonomik anlamda gelişmelerin ön planda tutulması ve hedef olarak alınması doğal çevrenin ikinci plana itilmesi ve oradan her şekilde yararlanmayı ve sömürülme sürecini hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak nüfus artışı, hızlı ve çarpık kentleşme, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile birlikte bazı çevre sorunları görülmeye başlanmıştır.

Batılı kapitalist ve emperyalist anlayış doğanın dengesini bozmuştur. İnsanın kişisel refah ve mutluluğunu her şeyin üstünde gören bu anlayış doğayı katletmekten çekinmemiştir. Doğada insan dışında yaşayan varlıklara yaşam hakkı tanımamıştır. Bu yüzden çevre sorunları üzerine geliştirilen çevreci görüşler ancak sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkabilmişlerdir.

Bu çevreci görüşler öncelikle sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan ve bozulan doğal çevrenin dışına çıkıp, daha temiz, el değmemiş bir dünya özleminin sonucu olarak kendini göstermeye başlamışlardır. Bu görüşlerden bazıları, kendi zamanında ya anlayışlamamış, ya da yanlış anlaşılacak farklı yorumlanmışlardır. Çünkü bu görüşleri savunanların dünya görüşü ve ideolojileriyle bağlantılı olarak değişik öncelikleri ön plana çıkaran görüşler ortaya atılmıştır. Haliyle bu görüşler çok çeşitli öncelikleri barındıran görüşler olmuştur. Bunun temelinde insanın doğayla ilişkisinde önceliklerin neler olması gerektiği gibi konular belirleyici olmuştur. Bu

¹ R. Keleş, s.161

bağlamda çevreci görüşleri çevre etiği başlığı altında sergiledikleri farklı yaklaşımları şematize edersek aşağıdaki gibi bir şema ortaya konulabilir.

Tablo: Çevre Etiğinde Farklı Yaklaşımlar

Çevre Etiği Yaklaşımları	Hakkın Sahibi ya da Taşıyıcısı			
İnsan Merkezli	İnsan			
Acı Merkezli	İnsan	Acı Çeken Bütün Canlı Yaşam		
Canlı Merkezli Etik	İnsan	Hayvan	Bitkiler	
Bütüncül Çevre Etiği	İnsan	Hayvan	Bitkiler	Cansız Varlıklar

Kaynak: S. Kılıç, Çevre Etiği, Ankara, 2013, s.58

İnsan merkezli çevre etiği yaklaşımında insan doğa karşısında özel bir varlık olup, doğanın efendisi konumundadır. İnsan dışında kalan hiçbir canlı insanın sahip olduğu haklara sahip değildir. Dünyada en büyük değer olarak görülen insan, aklını özgürce kullanabilmesi sayesinde doğa üzerinde doğrudan müdahale hakkına sahiptir. İnsanın sahip olduğu bu özelliğin doğaya ne kadar yarar veya zarar verdiği her zaman tartışma konusu olmuştur. Çünkü doğa karşısında ahlaki değerleri önemsemeyen insanın doğaya verdiği zararların telafisi mümkün olmayabilir. Bu anlayışın sonucu olarak insanın da içinde bulunduğu doğal çevrenin felaketlere sürüklenmesi kaçınılmaz olabilir.

Acı merkezli çevre etiği yaklaşımında doğada acı çeken bütün canlıların insanlar gibi bir değerinin olduğu savunulur. İnsanların acı çekme özelliği olan hayvanlara karşı bir sorumluluğunun olduğu kabul edilir. Acı çeken hayvanlara da ahlaki bir değer atfedilir. Bu anlayış insan merkezli anlayışın dışında ve ona karşı geliştirilen bir anlayış olarak görülebilir.

Canlı merkezli çevre etiği yaklaşımı acı merkezli etik yaklaşımın sınırlarını genişleten bir anlayıştır. İnsanın sadece acı çekme özelliği olan hayvanlara karşı değil bitkileri de içine alan doğal dünyaya karşı sorumluluğunun olduğunu savunur.

Doğada sadece insan ve hayvanların değil bitkilerin de canlı olmaları dolayısıyla bir değerinin olduğu varsayılır. İnsanın bu anlayışa göre hareket etmesi istenir. İnsan doğada sadece kendi çıkarlarını değil, hayvanların ve bitkilerin de çıkarlarını gözetmek durumunda olmalıdır.

Bütüncül çevre etiği yaklaşımında dünyada var olan bütün canlı ve cansız varlıklar işin içine katılır. Sadece insanın, hayvanların ve bitkilerin değil cansız varlıkların da bir değerinin olduğu varsayılır. Çünkü dünya sadece canlıların değil, cansızlarında içinde olduğu bütün bir yapıdadır. Bunun için kendi dışımızdaki dünyayı bir bütün olarak değerlendirmemiz gerekir. Dünyada var olan her şeyin bir değerinin olduğu kabul edilmelidir. Hiçbir varlık bir diğerinin çıkarına hizmet eden konumda değildir. Dış dünyayı ve doğamızı biz insanların bencil amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmamız doğru değildir. Çünkü doğa bizim için yaratılmış değildir. Doğa kendi içindeki kanunları ve var olan düzeni sayesinde insan olmadan da varlığını sürdürebilir. Ancak insanoğlu, doğa olmadan varlığını devam ettirebilme kabiliyetine sahip değildir. Doğa insana değil, insan doğaya muhtaçtır.

Bu çevre etikleri arasındaki farklılıklar, bu görüşleri savunanların çevre sorunlarının nedenleri, bu sorunların çözüm yolları ile ilgili geliştirdikleri düşünce ve eylem farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Hava-su kirliliği, atıklar, ormanların azalmasıyla ortaya çıkan çölleşme, nüfus artışı, hayvanlara karşı kötü davranışlar vb. sorunlar karşısında biz insanların nasıl tepki vermesi gerektiği, doğaya karşı nasıl bir sorumluluk duygusu içinde hareket etmemiz gerektiği, neyi ve hangi değerleri ön plana aldıkları ölçüde farklı çevre grupları oluşmuştur.¹

İnsanın olduğu her yerde farklı düşüncelerin olması normaldir. Buradaki farklı yaklaşım ve görüşler “doğadaki nesnelere ve canlılara atfedilen değer yansımasından başka bir şey değildir.”²

İnsanın doğaya değer verip vermemesi, verdiği değer hangi öncelikleri taşıması gerektiği, doğa ile ilişkisinde neleri daha fazla önemsemesi ve ön plana çıkarması gerektiği ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

¹ H. Tepe, s.42

² S. Kılıç, s.57

3.2.1. İnsan Merkezci Görüşler:

Batı'nın felsefe ve din geleneği insanı her şeyin üstünde bir varlık olarak gören bir anlayışın hâkimidir. Eski Ahit Yaratılış bölümünde (1:26); “Tanrı, “insanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” (1:27) Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı. (1:28) Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.”¹ diye bahsedilir.

Bu görüşte olanlar bu dinsel öğretilerden hareket ederler. İnsan doğaya egemen olması gereken, doğayı istediği gibi kullanma hakkına sahip, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda her türlü tasarruf hakkına sahip varlıktır. İnsan yeryüzünün ve bütün canlıların hâkimi ise her şeyi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilir. Bu anlayışa göre; “Doğa insanın amaçlarına hizmet ettiği ölçüde değerlidir.”² İnsan ayrıcalıklı bir varlıktır ve “...canlılar evinin hükümdarıdır.”³ konumundadır.

İnsanın bu dünyada refah içinde yaşaması için her şeye hakkı vardır. “Bu anlayışın sonucu olarak sadece insanın değeri vardır.”⁴ İnsan kendi dışındaki varlıklara karşı bir sorumluluk içinde değildir. Dolayısıyla doğanın ve çevrenin korunması geri planda kalır. Doğa insanın ihtiyaçlarını karşıladığı oranda önemlidir. “Eğer doğaya müdahalenin insana faydası varsa, o zaman doğaya müdahale edilmelidir.”⁵ görüşü bu anlayışta hakim görüş olunca doğanın korunması için mücadelenin de bir anlamı kalmamaktadır.

İnsan kendi yararı için doğayı istediği şekilde biçimlendirme ve değiştirme faaliyetlerine girebilmektedir. Hatta kendi istekleri ve heveslerini gerçekleştirmek için doğanın yok edilmesine bile göz yumabilmektedir. Çünkü kendi refahı ve mutluluğu her şeyden önde gelebilmektedir.

¹ Kutsal Kitap, s.2-3

² R. Keleş, s.180

³ H. Tepe, s.46

⁴ S. Kılıç, s.57

⁵ S. Kılıç, s.64

İnsan merkezci anlayışta insan doğa karşısında özel bir varlık olup, doğanın efendisi konumundadır. İnsan dışında kalan hiçbir canlı insanın sahip olduğu haklara sahip değildir. İnsan dünyada en büyük değer olarak görülür. İnsan aklını kullanabilme özelliği sayesinde doğa üzerinde her türlü müdahale hakkına sahiptir. Doğa karşısında bu hakkını kullanırken ahlaki değerleri önemsemeyen insan doğaya telafisi mümkün olmayan zararlar verebilir. Bunun sonucu olarak içinde yaşadığımız doğanın felaketlerle yüz yüze kalması kaçınılmaz olabilir.

Bazı durumlarda ise doğal kaynaklardan elde edilen faydalar, azınlıkta olan belli bir kesimin lehine işletilebilmektedir. Batılı kapitalist sermaye sahipleri, çoğunluğu oluşturan az gelişmiş toplumlarda yaşayanları kendi zenginlik ve refahlarını sağlamakla yükümlü olarak görebilmektedirler. Bu anlayışın sonucu olarak toplumlar ve ülkeler arası adaletsizlik artmaya, dünya üzerinde açlık ve sefalet artmaya başlamıştır. Böyle olunca da çevre sorunları ve felaketler artmaya başlamıştır. Bundan en çok etkilenen ve zarar görenler de maalesef, az gelişmiş veya gelişmemiş toplumlar olmaktadır.

3.2.2. Canlı Merkezci Görüşler:

İnsan dâhil bütün canlılar bir çevrede yaşarlar ve hayatta kalmak için o çevreden beslenir. Bu çevre içinde hem hayvanlar hem de bitkiler vardır. Canlı olan her varlık bu çevrenin içindedir. Bu çevre, “Biocentric, merkezinde yaşam olan demektir.”¹ Bu görüşte olanlar bütün varlıkların bir değeri olduğunu savunur. Onların yaşama hakkı vardır ve saygı duyulması gerekir.

Bu görüşe göre doğaya bakışımız dört temele dayanır. “İlk olarak, insanlar, bütün başka canlılarla aynı anlamda ve biçimde yeryüzündeki yaşam topluluğunun üyeleri olarak görülmektedir. İkinci olarak, insanlar da dâhil bütün türler bir bağımlılık sisteminin parçasıdır. Üçüncü olarak, bütün canlılar kendi iyiliklerinin ardından kendilerine uygun yöntemlerle gitmektedirler (erekbilimsel yaşam-merkezi kavramı). Son olarak da, insanların başka canlılardan öz yapıları nedeniyle üstün olmadıkları anlaşılmaktadır.”²

¹ J. R. Des Jardins, s.264

² J. R. Des Jardins, s.278

Doğadaki bütün canlılar arasında bir etkileşim vardır. Hiçbir canlı tek başına yaşamını sürdüremez. Hep başka bir canlıya veya varlığa bağımlı olarak yaşamak zorundadır. Bütün canlılar arasında mükemmel yaratık olarak bilinen insan bile kendi başına hayatını devam ettiremez. Yaşamak için belli bitkilere ve hayvanlara, suya, havaya ihtiyacımız vardır. Bu yüzden bu görüşte olanlara göre, “ ...her canlı, organizma gelişmişlik derecesinden bağımsız olarak ahlaki bir değerdir.”¹

Canlı merkezci görüşte insanın doğaya karşı yaklaşımında sergilediği etik yaklaşımın sınırları biraz daha genişletilir. İnsanın sadece hayvanlara karşı değil bitkilere karşı da bir sorumluluğunun olduğu savunulur. Çünkü insanların ve hayvanların yanında bitkilerin de bir değerinin olduğu varsayılır. İnsanın bu anlayışa göre hareket etmesi, doğada sadece kendi çıkarlarını değil, hayvanların ve bitkilerin de çıkarlarını gözetmesi istenir.

Doğadaki bütün canlılar kendi türünün devamını sağlamak için kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Böylece çıkar kavramı sadece insan için değil, diğer tüm canlıları da içine alacak şekilde bir değer olarak alınmalıdır. Bu görüşün insan merkezci görüşe karşı çıktığı en önemli nokta da insanın doğadaki diğer canlılar karşısında üstün olduğudur.

Oysa hiçbir varlığın diğerinden ayrı ve diğerine oranla bir üstünlüğü yoktur. Her varlık Yaratan tarafından var edilmiş ve kendi içinde belirlenmiş kanunlarla ahenkli bir şekilde işleyen bir nizama sahiptir. Unutulmaması gereken en önemli şey, her canlı varlığın kendine özgü ahlaki bir değeri ve üstünlüğünün olduğudur. Bu yüzden doğaya karşı sevgi ve saygı beslemek, onu korumak ve bozulmasına engel olmak temel düşünce olmalıdır. Çünkü doğaya zarar veren insan, aynı zamanda kendisine zarar vermiş olur.

3.2.3. Çevre Merkezci Görüşler:

Bu görüş, insan merkezci çevre görüşünün tam zıddı görüşleri ifade eder. Yani insanı merkeze alan, insanı doğanın efendisi ve hâkimi gören anlayışı reddeder. Bu anlayışla yaşanan çevre sorunlarının çözilemeyeceğini savunur. Çünkü çevre sorunlarının sorumlusu insandır. İnsan merkezli anlayışla bu sorunlar çözülemez.

¹ S. Kılıç, s.59

Bunun yerine dünyada var olan canlı ve cansız varlıkların dâhil edildiği, canlı ve cansız her varlığa bir değer verildiği ve hiçbir canlı veya cansız varlığın bir başka canlı veya cansız varlığın var olması için araç haline getirilmediği bir anlayışı savunurlar.¹

Burada deyim yerindeyse tek tek ağaçları savunmak değil, bütün olarak ormanı savunmak düşüncesi vardır. Orman içinde var olan bütün canlılar ve cansızlar birbiri ile etkileşim içinde, bir arada komple bir düzeni oluştururlar. Bu varlıkların birini ötekine karşı üstün veya aşağı görmek var olan düzenin bozulmasına sebep olur. Bu anlayışta insan zorunlu olarak doğanın içinde, onunla birlikte yaşamak zorunda olan ‘...sadece doğanın bir parçasıdır.’²

İnsan kendi dışındaki varlıklara zarar vermeden onlarla birlikte yaşamanın ortam ve koşullarını oluşturmalıdır. Bu düşüncede aslolan insan değil, çevredir. Onun korunması, bozulmaması önemlidir. Çünkü doğanın düzeni bozulduğunda insanın da düzeni bozulur. O yüzden korunması gerekiyor. Bu düşüncede olanlar çevre sorunlarının sorumlusu olarak insana karşı, onun doğadaki yapıp ettiklerine karşı bir güvensizlik duygusu içindedirler. Bu görüşte olanlar, ‘İnsan etkinliklerinin doğaya uyumlu...’³ ve zarar vermeyecek etkinlikler olması gerektiğini savunurlar.

Dünyada sadece insan değil, insan dışında canlı ve cansız varlıklar da vardır. Dünya sadece canlıların değil, cansızlarında içinde olduğu bütün bir yapıdadır. Bunun için kendi dışımızdaki dünyayı bir bütün olarak değerlendirmemiz gerekir. Dünyada var olan her şeyin bir değeri vardır. Hiçbir varlık bir diğerinin çıkarına hizmet etmek için yaratılmamıştır. Dolayısıyla dış dünyayı ve doğayı kendi bencil amaçlarımız ve hırslarımız için feda edemeyiz. Çünkü doğa bizim için yaratılmış değildir.

Kısaca anlatılan bu çevre etiği anlayışlarında temel ölçüt ve kaygı, doğaya bakışımızda neye ne kadar değer verildiğidir. İnsana, hayvanlara ve diğer canlılara veya doğanın kendisine verilen değer bu görüşleri belirleyici etkindir. İnsanı hâkim gören anlayış, doğanın sonsuzca sömürülmesine kadar gider. Çünkü burada önemli olan insanın dünyadaki mutluluğu ve refahıdır. İnsanı yok sayan, tamamen çevreci

¹ S. Kılıç, s.60

² S. Kılıç, s.190

³ R. Keleş, s.181

bir anlayışla, insanı doğanın sadece bir parçası gören anlayış da gelişmenin ve ilerlemenin önünde engel teşkil edebilmektedir. Burada önemli olan insan ve toplumla, içinde yaşanılan çevrenin çok yönlü etkileşimini anlayabilmektir. Ne bir görüşün ne de diğer görüşün radikal savunuculuğunu yapmak doğru değildir.

İnsan, doğal bir çevre içinde yaşadığına göre toptancı kabul ve ret düşünceleri sağlıklı düşünceler olamaz. Her iki tarafı birbirine düşman taraflar olarak değil, birbirleri ile etkileşim içinde, birbirlerine ihtiyaç duyan taraflar olarak algılayıp, yapıp etmelerimizi buna göre gerçekleştirmemiz gerekir. Bir tarafın kaybedeceği değil her iki tarafın da (insan-çevre) kazanacağı düşünceler ve politikalar üretmek temel amacımız olmalıdır. Çünkü insan bir doğal çevre içinde yaşayan, doğaya muhtaç ve ondan yararlanmak durumunda olan bir varlıktır. Doğa insan unsuru olmadan kendi içindeki nizama uygun olarak devamlılığını sürdürebilir. Ama insan bir doğa olmadan hayatını idame ettiremez.

İnsan-doğa, insan-insan arasındaki ilişkilerde dengeli ve uyumlu davranışlar sergilemek temel amaç olmalıdır. Bu anlayışın yaygınlaştırılması ile doğal çevreyle uyumlu, doğaya saygılı, onu koruyan, geliştiren bir dünya düzenini kurmak mümkün olabilecektir. Böyle bir anlayışı geliştirmezsek, yaşadığımız dünyayı yaşanmaz hale getirmek, kendi ellerimizle dünyanın sonunu hazırlamak içten bile değildir. Biz insanların bizden sonra gelecek nesillere daha güzel ve daha yaşanabilir bir dünya bırakma sorumluluğumuz olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKANİST ve EKOLOJİK DÜNYA GÖRÜŞLERİNİN ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞI

1. MEKANİST DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞI

Batıda özellikle sanayileşme sonrası ortaya çıkan teknolojik ve bilimsel alandaki gelişmeler, insanların felsefi ve siyasi görüşleri üzerinde hatta inanç sistemleri üzerinde etkili olmuştur. Bilimsel faaliyetlerin artmasıyla birlikte teknolojik gelişmeler de hız kazanmıştır. Özellikle Batılı ülkelerin yayılmacı emellerine hizmet etmek için teknolojik imkânlarını silahlanma gibi alanlarda geliştirmeleri, insanların dış dünyayı ve kendilerini algılayışlarını değiştirmiştir. Bu gelişmeler sayesinde insan, doğaya ve dünyaya hâkim olmayı daha rahat gerçekleştirebilir hale gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda ve 20. yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu tür düşüncelerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde gelişen sanayileşme, doğal kaynakların giderek azalmasını ve yok olma tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Batılı modern(!) dünyanın temelini oluşturan kapitalist ve emperyalist anlayış doğanın dengesini bozmuştur. İnsanı her şeyin üstünde gören, insanın refah ve mutluluğunu sağlamak için kendisi dışında hiç bir şeye değer vermeyen bu anlayış doğayı sömürüp katletmekten çekinmemiştir. Bu gelişme ile çevre sorunları yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil, dünyada yaşayan tüm insanların ortak sorunu haline gelmiştir.

İnsanoğlu var olduğu günden beri yaşamını sürdürebilmek için, içinde yaşadığı çevreyi ve doğayı değişikliğe uğratmıştır. İlk ateşin bulunması ve çeşitli aletler yapmaya başlanmasıyla bu değişim hızlanmıştır diyebiliriz. “Modern dönemde teknoloji, insan eyleminin hem etkisinin şiddetini hem de bu etkinin kapsamını genişletmiştir.....Bacon (1561-1626), barutu, pusulayı ve matbaayı insanlık tarihinde eşsiz buluşlar olarak görür. Çünkü bu teknolojik icatlar insanın doğa ve cehalet karşısında gücünü arttırmışlardır.”¹

¹ H. Ünder, s.37-38

1.1. Etik ve Çevre

Kısaca bir değerler dizisi olarak tanımlayabileceğimiz etik, insan yapıp etmelerinin nasıl olması gerektiği üzerine kurallar belirler. İnsan çevre ile iç içe yaşamak zorunda olduğu için, çevreye karşı davranışlarında neyi nasıl yapması gerektiği de önemli bir konu haline gelmektedir.

Çevreye karşı davranışlarımız iyi, doğru ve ahlaki olan değerlerimiz açısından nasıl olmalıdır? Mekanist dünya görüşü çerçevesinde bu bakış nasıl olmalıdır? gibi sorular ön plana çıkmaktadır. “Mekanist görüş içinde iki tür ahlak anlayışından söz edilebilir: Benmerkezcilik ve toplummerkezcilik.”¹ Benmerkezcilik, adından da anlaşılacağı gibi kişilerin kendi çıkarlarını ön planda tutar. Bu ahlak anlayışında insan kendinden başka kimseyi düşünmez, bencil ve egoisttir. Kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutar. Kendi arzu ve içgüdülerine göre hareket eder. Çevreye karşı davranışlarda da kendi çıkarlarına hizmet etme düşüncesiyle hareket eder. Bu etik anlayışta olan insan, kendisi için iyi olanın toplum için de iyi olduğu düşüncesini taşır. Tek var olan gerçek insanın kendisidir. Bu anlamda “benmerkezci etik klasik liberalizmin etiği olmuştur.”²

Klasik liberalizmde temel amaç insanların refah ve huzurunu geliştirmektir. Bunu yapmak için hiç bir otoritenin kısıtlamasını kabul etmez. Her isteyen her istediğini özgürce yapabilmesi bu sistemin savunduğu temel anlayıştır. Buna göre insanlar kendi refah seviyelerini yükseltmek adına, kendileri dışındaki dünyayı istedikleri şekilde şekillendirebilme, hatta istekleri doğrultusunda sömürebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu sınırsız ve sorumsuz dış dünyayı kullanma hakkını kendinde gören insanoğlu, her türlü ekonomik sömürüyü yapmıştır.

Bunun yanında toplumun çıkarlarını ön plana alan toplummerkezci etik anlayışta, yine insan merkezdedir. Burada birey olarak insanın çıkarları ile toplumda yaşayan diğer insanların çıkarlarını uzlaştırma çabaları vardır. İnsanın çıkarları ile başkalarının çıkarları arasında denge kurma çabaları ön plandadır. “Altın kural, yani

¹ H. Ünder, s.57

² H. Ünder, s.57

“kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davran” ilkesi, kişi çıkarları ile toplum çıkarları arasında denge kurmaya yönelik bir ilkedir.”¹

Bu anlayışta insan merkeze alındığı için, sözü edilen çıkarlar yine insanlar arasında söz konusudur. Dolayısıyla insan dışında ayrı bir dünya olarak görülen doğa (çevre) insanların ihtiyaçlarına hizmet eden bir araç konumundadır. Doğanın insanlara sunduğu imkânlar onun refah ve mutluluğunu üst seviyelere çıkarmak için kullanılabilir. İnsan bu hakkı kendinde görür. İnsan dışındaki varlıklar ancak insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları oranda değerlidir. İnsan dışındaki varlıklar eğer insanın refah ve mutluluğuna hizmet etmiyorsa bir değeri de yoktur. Bu görüş Eski Ahit Yaratılış bölümünde bahsi geçen “Yeryüzünü doldurun ve denetimimize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. (1:28)”² ilahi emrine uygun davranmayı benimser.

1.2. Toplum ve Çevre

İnsan toplumsal bir varlıktır. Tek tek bireylerin bir araya gelmesiyle toplumu oluştururuz. İnsan kendi başına yaşayabilme yetisine sahip olmadığı için, gönüllü olarak bir toplumsal grupta yaşamak ister. Bir toplumsal gruba dâhil olan insan, bireysel bazı arzu ve isteklerinden toplum lehine vazgeçer. Ancak dâhil olduğu topluluk, yine de bireysel arzu ve isteklerini en fazla gerçekleştireceğine inandığı topluluk olur. Yani tam anlamıyla insanı merkeze alan bir oluşum söz konusudur.

Mekanist görüş insan merkezli bir anlayışta olduğu için, her şey insana göredir. “Adeta her şeyin ölçüsü insandır.”³ Doğaya karşı yapıp ettiklerinde insan her şeyi yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Doğaya hâkim olma ve onu alabildiğine sömürme düşüncesindeki insan doğaya karşı çok hoyrat davranmış, doğayı kirletmiş, dengesini bozmuş ve çevre sorunlarının ortaya çıkmasında bir numaralı etken olmuştur.

Mekanist anlayışta doğa, insan dışındaki her şeyin oluşturduğu ayrı bir dünyadır. İnsan o dünyayı istediği gibi kullanabilir ve değiştirebilir. Kendisi ve içinde yaşadığı toplumun çıkarları için her türlü tasarrufta bulunabilir. İnsanın refah seviyesinin

¹ H. Ünder, s.58-59

² Kutsal Kitap, s.3

³ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.67

artırılması ile doğru orantılı olarak içinde yaşadığı toplumun refah seviyesi de yükseleceği için doğal çevrenin sunduğu bütün imkânların kullanılması gerekir.

İnsanın ve içinde yaşadığı toplumun bu anlayışa ulaşmasında özellikle Aydınlanma ve Rönesans sonrası ortaya çıkan insan merkezci düşünceler, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte referansını Kutsal Kitaptan alan anlayışlar etkili olmuştur.¹ Ekonomik ve maddi refahın artırılması için her türlü değişikliği yapma hakkını kendinde gören insan ve insan toplulukları, hava kirliliği, denizlerin ve içme sularının kirlenmesi, ormanların azalmasıyla birlikte kendini göstermeye başlayan çölleşme, kuraklık, asit yağmurları, küresel ısınma, toprak erozyonu, yanlış ve bilinçsiz kullanım sonucu toprak kalitesinin bozulması, birçok bitki ve hayvan türlerinin yok olması, kanalizasyon atıkları, zehirli kimyasal atıkların rastgele doğaya verilmesi, nükleer atıklar, yenilenemez doğal kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının yırtılması, iklimlerin değişmesi, buzulların erimesi vb. gibi çevre sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Burada insan olarak unutulmaması gereken şey; “Başka Dünya Yok.” Bunu daha da özelleştirerek söylersek; “Başka Türkiye Yok.” olmalıdır. Çevreye karşı sergilediğimiz davranışlarımızı bu ölçüt üzerine inşa etmemiz gerekir.

1.3. İnsan Doğası ve Çevre

İnsan doğası bencil olduğu için kendisini her şeyin üstünde görür. Bu amaçla kendi arzu ve ihtiyaçlarını gidermek için yeri geldiğinde yakar, yıkar, saldırır ve bulunduğu çevrenin dengesini bozmaktan geri durmaz. Bunun böyle olmadığını, insan doğasının iyi olduğunu, kötülük yapmak değil, iyilik yapmak üzerine donatıldığını öne süren iyimser düşünürler de olmuştur. Onlara göre, insanlar kötü şeyler yapıyorlarsa bu çevresel etmenlerin sonucudur.² İnsanları kötü şeyler yapmaya yönelten etkenlerin neler olduğu bulunur ve çözümlenirse daha iyi şeyler yapmaya yönelecektir.

Mekanist görüşte, insanın elde ettiği teknolojik üstünlükler sayesinde doğaya hâkim olması, Kutsal Kitap metinlerinde bile insanın hâkim ve efendi olarak görülmesi ve her şeyde insanı merkeze alan düşünceler ön plandadır. Bu yüzden

¹ H. Ünder, s.75

² H. Ünder, s.73

insan, doğası gereği bencil, kendini efendi gördüğü için hükmetme arzusu içinde, sömürücü bir anlayışta, doğa üzerinde her türlü tasarruf hakkını kendinde gören bir anlayıştadır. Bu düşüncelerle donatılan insanın doğada yaptığı yıkımlar sonucu çevre¹ sorunları birer felaket halini almaya başlamış ve son yıllarda bu felaketler baş edilemez boyutlar kazanmıştır.

Hava ve su kirliliği, çölleşme, kuraklık, küresel ısınma, toprak erozyonu, çoğu bitki ve hayvan türlerinin yok olması, kanalizasyon atıkları, zehirli kimyasal atıkların rastgele doğaya verilmesi, nükleer atıklar, yenilenemez doğal kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının yırtılması, iklim koşullarının bozulması ile ani su ve sel baskınları, fırtınalar, çölleşme, yağışların azalmasıyla kıtlıkların ortaya çıkması gibi pek çok çevresel sıkıntı, doğal dengenin insanlar tarafından bozulmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumdan yine en çok zararı biz insanlar görüyoruz. Kendi ellerimizle bozduğumuz doğal dengenin ortaya çıkardığı sıkıntıları yaşıyoruz.

Bu sıkıntıları daha fazla yaşamamak ve gelecek nesillere yaşatmamak için, insanın kendi özüne dönmesi, kötücül tarafının değil iyi olan yönünün öne çıkarılması gerekir. Zaten insan doğası ve yaratılışı gereği iyidir. İslam anlayışına göre de insan masum ve günahsız olarak yaratılır. Yaratılış gayesine uygun davranması gerekir ki, kendi dışında yaşayan âleme ve insanlara kötülüğü dokunmasın.

¹ H. Ünder, s.75

2. EKOLOJİK DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ÇEVRE SORUNLARINA BAKIŞI

Ekolojik dünya görüşünün savunucularına göre; insan doğanın hâkimi değil, doğanın bir parçasıdır. Bu görüşe göre yaşadığımız bütün çevre sorunlarının sebebi, insanın doğa karşısında kendini efendi olarak görmesi ve ona hâkim olma düşüncesidir. Bu düşüncede olan insan doğayı kendi emrine ve kullanımına verilmiş bir alan olarak görür. Doğayı kendi çıkarları doğrultusunda refah ve mutluluğunu artırmak için var edilmiş olarak görür. Bunun sonucu olarak doğayı istediği şekilde sömürür ve kullanır. Bu sömürünün sonucunda ise her türlü doğal afet ve çevre sorunlarının ortaya çıkması beklenen bir sonuç olmaktadır. Yaşanan bütün çevre sorunlarının sorumlusu olan insan, aynı zamanda bu sorunların mağduru haline gelmiştir. Bu durum bile insanın doğanın dışında ve ayrı bir yerde değil, onunla iç içe ve birebir etkileşim içinde olduğunu gösterir.

Doğa ile iç içe yaşamak zorunda olan insan, içinde yaşadığı doğal hayata değer vermek zorundadır. Bu düşüncede Mekanist görüşün tersine, biz insanlar için yararlı olup olmamasına bakılmaksızın doğadaki tüm varlıkların bir değeri vardır.¹ Burada önemli olan, insan ile doğayı birbirinden tamamen ayrı ve düşman taraflar olarak algılamadan, insan ile doğa arasında var olan karşılıklı etkileşimi kabul edip öyle davranışlar sergilemektir. Her iki tarafın lehine olan, insan ve doğanın birbirini tahrip etmeden, dengesini bozmadan bir arada karşılıklı etkileşim içinde yaşamak zorunda oluşudur.

2.1. Etik ve Çevre

Ekolojik görüşte her şeyden önce Mekanist görüşte öne sürülen tezlere karşı bir tavır alma vardır. Bu tavır alma, devrimci düşünceleri savunan sol ve radikal gruplarca daha çok sahiplenilmiştir. Özellikle 1968 öğrenci olayları sonrası yayılan devrimci düşüncelerin temelinde, dünyayı bir bütün olarak değiştirme isteği vardır. Çünkü; ‘‘Kapitalizmin herşeyi çürütüp-soysuzlaştırdığı, açlığı, yoksulluğu ve sefaleti derinleştirdiği, ekolojik yıkımın hızla ekolojik felakete dönüşmekte olduğu, insani olan herşeyin tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar ayaklar altına alındığı, ‘yeni dünya düzeni’ denilenini de son tahlilde kaostan başka birşey olmadığı bir

¹ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.76

dünya’da, başta işçi sınıfı ve emekçi toplum çoğunluğu olmak üzere, büyük insanlığın bu gidişi içine sindirmesi mümkün değildir.”¹

Bu devrimci düşünceler daha çok romantik ve ütöpik diyebileceğimiz görüşler içermekte olup, yeni bir dünya özlemi içindedir. Dünyayı daha güzel, daha adil ve daha yaşanabilir kılmak özlemi bu düşüncelerin ortak özelliğidir. Kendi ifadeleri ile '*çiçek gibi bir dünya*' özlemi vardır. Bu özlemlerini gerçekleştirmek için, yaşadığımız dünyayı değiştirip dönüştürmek temel amaçlarından biridir.

Çevre sorunlarının insan hayatı üzerinde olumsuz etkilerinin görülmeye başlamasıyla oluşan çevreci bilinç ve çeşitli çevre hareketleri, bu sol ve radikal gruplar arasında daha çok taraftar bulmuştur. Günümüze kadar da çevre sorunlarının gündeme taşınmasında bu grupların büyük etkisi olmuştur. Çünkü çevre sorunlarını daha çok sahiplenmişler ve bu sorunların çözümüne yönelik daha çok gayret sarf etmişlerdir.

Bu düşüncede her türlü sömürüye ve ayrımcılığa karşı tavır alma ön plandadır. Paylaşımçı ve eşitlikçi görüşler olduğu için var olan kurulu düzene bir başkaldırma tavrı hâkimdir. Her türlü sömürüye karşı bir tavır alış vardır. Bu tavır alış insanların birbirini sömürmesine karşı olduğu gibi, insanın dışındaki her şeyin sömürülmesine de karşıdır. Bu anlayışta olanlara göre, doğa insanlar tarafından son sınırlarına kadar sömürülmesi gereken bir alan değildir. İnsan doğa ile her zaman karşılıklı etkileşim halindedir. Bunun için her iki tarafın kazançlı çıkacağı davranışlar sergilenmesi gerekir.

Yüzyıllar boyunca insan hem kendisiyle hem de doğa ile devamlı bir kavga ve mücadele içinde olmuştur. Bunu da kendi arzu ve ihtiyaçlarını gerçekleştirmek adına yapmıştır. Bu anlayış insanın insanı yönetmesine ve ona kendi çıkarları gereği hâkim olmasına kadar gider. Buna karşı Ekolojik görüşün etik anlayışı, ‘insanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi almalıdır.’² düşüncesi ile doğaya, dış dünyaya ve insanlara karşı davranışlarımızda yeni bir bakış getirir.

¹ F. Başkaya, ‘Sosyalizm Dışında Bir Seçenek Yok’, Düşünen Siyaset, S.6, Ankara, Temmuz 1999, s.53

² M. Bookchin, Ekolojik Bir Topluma Doğru, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 1996, s.47

Ekolojik görüş, başlıca çevre sorunlarının temelinde insanların doğayla ve diğer insanlarla yanlış ilişkiler içine girmesini, yanlış bakma ve görme sonucu doğayı ve dünyayı yanlış değerlendirmenin olduğunu savunur. Bu sorunların çözümü için Mekanist düşünce kaynaklı yanlış inanışların, kavram, fikir ve kültürel yaşantı değerlerinin değiştirilmesi, yeni bir bakış getirilmesi gerekir.¹ Doğaya karşı bakışımız, ondan ihtiyacımız olduğu kadar yararlanma temelli olmalıdır. Doğayı ihtiyaçlarımızın üstünde sömürme, onu son sınırlarına kadar tüketme davranışları içinde olunmaması gerekir.

2.2. Toplum ve Çevre

Ekolojik görüşte toplum, tek tek bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir topluluk değildir. Toplum, çevre ile iç içe geçmiş, her iki tarafın birbiri ile etkileşim içinde olduğu, kendine özgü kuralları ve yasalarıyla birbirlerini etkileyen iki taraf konumundadırlar. Doğal olaylarda görülen değişiklikler nasıl insan toplumunu etkilerse, toplumsal olaylarda görülen değişiklikler de doğa ve çevre üzerinde etkilidir.

İklimlerin doğal akışlarında yaşanan değişimler insanların hayat tarzlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Aynı şekilde toplumlarda yaşanan değişimler çevre üzerinde etkilidir. Mesela; toplumdaki nüfus artışına bağlı olarak yeni yerleşim yerleri ve yeni iş alanları oluşturmak için açılan fabrika alanları ile çevrenin doğal yapısını değiştiririz.

Klasik Mekanist görüşteki insanın doğaya hükmetmesi ve onu sömürmesinin karşısında bir tavır alış vardır. ‘‘Bu nedenle sorunun kaynağı toplumsal ilişkilerimizdedir ve çözüm yollarını da toplumsal ilişkilerimizde aramamız gerekmektedir.’’²

Bu görüştekiler, insanın bir değeri olduğu gibi içinde yaşadığımız doğanın da bir değeri olması gerektiğini savunurlar. Ekolojik görüş taraftarları bu yüzden, ‘‘toprağa bağlı, doğaya saygılı, doğanın bir parçası olduğunun bilincinde, doğaya ekonomik

¹ H. Ünder, s.79

² O. İmga – H. Olgun, s.161

olarak bir kaynak gözüyle değil, kendi başına bir değer taşıyan şey olarak bakan toplum’’¹ idealini dillendirirler.

Böyle bir toplum, insanların birbirine ve doğaya hükmetme anlayışıyla donatılmış bir toplum olamaz. Ancak ütöpik ve ilkel toplumlarda görmeye alışık olduğumuz tarzda hayat anlayışı ile böyle bir ideal gerçekleştirilebilir. Öyle ki; ‘...anti-hiyerarşik ve anti-tahakkümcü bir duyarlılık, yapılanma ve stratejiyi bilinçli olarak geliştirdiği takdirde, ...’’² toplum ile doğa arasında bir denge kurulmuş olur.

Bu dengenin amacı hem toplumu hem doğal çevreyi yaşatmaktır. Özlem olarak dillendirilen bu ütöpik toplum modelinde, doğayı kirleten her türlü kimyasallar ve gübreler kullanılmayacak, enerji kaynakları tüketilmeyecek, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelerek insan hayatının çok fazla makineleşmesine izin verilmeyecektir. Bunun yerine daha sade ve insanların kendi kendine yetecek kadar bir üretim modelinin kurulması yeterli olacaktır.³

Kapitalist ekonomi sistemlerinin temel mantığı tüketim üzerine kuruludur. Daha fazla tüketim için daha fazla üretim yapılması gerekir. İnsan tükettikçe üretilen mal ve hizmetlerin parasal bir karşılığı vardır. Tüketilmeyen malların ekonomik değeri olmayacağı için tüketim alışkanlarının devamlı olarak canlı tutulması gerekir. Bu sayede üretim yapanların zenginleşmesi hedeflenir. Kullanılan iyi pazarlama teknikleriyle insanların devamlı olarak bir şeyleri tüketmeleri istenir. Bunun sonucu olarak her şeyi tüketmeye alıştırılan insan kendini, karşısındaki insanları ve doğayı da tüketmeye başlar.

2.3. İnsan Doğası ve Çevre

Ekolojik görüş, Mekanist görüşün tersine insan doğasını bencil, çıkarıcı, kendi arzu ve ihtiyaçlarını gerçekleştirme peşinde koşan, kötülük kaynağı bir varlık olarak görmez. İnsan doğasının özünde iyilikle donatılmış olduğuna inanır. İnsan doğasının yardımlaşmayı seven ve iyilik kaynağı olduğuna inanır.

İnsan doğasının kötü olduğunu, bu insanın doğanın emirlerine karşı gelerek onun dengesini bozduğundan dolayı yaşanan çevre sorunlarının sorumlusu olarak görenler

¹ H. Ünder, s.124

² M. Bookchin, s.77

³ H. Ünder, s.124

de vardır. Bunun yanında insanın bencil ve kendi çıkarlarını düşünen, bu yüzden çevre sorunlarının çözümü için zorlayıcı bir otoritenin gerekli olduğunu düşünen karamsar bir grup da vardır.

Bu görüş içinde insan doğasının değişmez bir şekilde kötü olduğu düşüncesi genel kabul görmez. İnsan doğasının iyi veya kötü olmasını belirleyen, içinde yaşadığı sosyal çevresi, doğal çevre ve üyesi olduğu topluluğun genel karakteridir. Asıl olarak doğal ve sosyal çevre ile kurulan ilişkiler, insanın iyi ve kötü olmasını belirler.¹

Burada sözü edilen iyi ve kötü olmaktan kasıt, doğaya ve çevreye davranışlarımızda iyi veya kötü olmaktır. Doğaya karşı iyi davranışlar sergilememizin sonucu olarak doğa da bize iyi şeyler sunar. Doğaya karşı kötü davranışlar içinde olmamızın sonucu olarak da kötü durumlarla karşılaşırız. Son dönemde yaşanan çevre sorunları ve felaketlerin ortaya çıkması, biz insanların doğaya karşı kötü davranmamızın bir sonucudur.

İnsan-doğa ilişkilerinde her iki tarafın iyiliği için dengeli ve uyumlu davranışlar sergilemek temel amaç olmalıdır. Sadece doğaya karşı değil, bizim dışımızdaki insanlara karşı da dengeli ve uyumlu davranışlar sergilenmesi gerekir. Bu anlayışın tüm insanlığa yaygınlaştırılması ile barış ve huzur içinde yaşanan bir dünya kurulabilir. İnsanlar arasında kavga ve savaşların olmadığı bir dünyada doğal çevreyle daha uyumlu bir hayat sürmemiz mümkün olabilecektir. İnsanlığın geleceği, doğaya hükmederek, onu sömürü aracı olarak kullanarak değil, doğayla uyumlu birlikte bir düzen kurarak kurtarılabilir.

Bizim dinsel anlayışımıza göre de insan kendisine, başkalarına ve içinde yaşadığı doğaya değer vermek durumundadır. Çünkü insan Allah tarafından O'nun yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmış ve içinde yaşadığı doğa insana Allah tarafından emanet olarak sunulmuştur. Bunun için emanete hıyanet etmemek ve doğaya saygılı olmak zorundadır. Bu da her şeyden önce insanın kendini bilmesi, diğer insanlara ve varlıklara değer vermesini gerektirir. Kendini bilen insan nerede, kime, neye karşı nasıl davranılması gerektiğini bilir. Bütün insanlar bu anlayışta olursa, dünyamız daha güzel ve yaşanılır olacaktır.

¹ H. Ünder, s.128-131

Çevre üzerine düşünen ve kafa yoran bütün bu fikirlerin dışında farklı düşünceler de ortaya atılmıştır. Farklı bir bakış açısı getirmek isteyen, çevre sorunlarının çözümüne yönelik farklı görüşler ortaya süren düşünürler olmuştur. Bugün bile çevre sorunları üzerine alternatif düşüncelerin ortaya çıkması normaldir. Bunlarda biri de ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gereken Derin Ekoloji düşüncesidir.

3. DERİN EKOLOJİ

Çeşitli çevre sorunları ve felaketleri yaşandıkça çevre üzerine farklı çözüm önerileri içeren düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu düşüncelerden biri de; bu görüşü ilk ortaya atan ve isim babası olarak görülen Norveç'li filozof Arne Naess tarafından geliştirilen Derin Ekoloji düşüncesidir.¹ Klasik çevreci düşüncelerden farklı bir yol izlemek isteyen Arne Naess, "insanların öteki canlılara zarar vermeden onlarla birlikte yaşamasının koşulları ya da ilkelerinin neler olabileceği sorusuna yanıt aramıştır denebilir."²

Derin Ekoloji (deep ecology) kavramını ortaya atan Arne Naess, "derin ekolojisiğ ekoloji ayrımını ilk defa 1972'de Üçüncü Dünyanın Geleceği Konferansında yapmıştır."³ Derin ekoloji ile siğ ekoloji arasında bir ayrım neden yapılmıştır? Bu iki ekoloji görüşünü birbirinden ayıran sınır nerede başlar, nerede biter? Naess'e göre; "siğ ekolojinin hava kirlenmesinin ve halkın sağlık ve gönencinin sağlanmasından daha öteye geçmemekte olması; buna karşılık, derin ekolojinin, insanoğlunun da aralarında yer aldığı tüm canlıların içinde bulunduğu bir bütünsellikle ekosisteme yaklaşıma çalışmasıdır."⁴

Siğ ekoloji çevrenin kirlenmesine odaklanarak, bunun sonucunda doğal kaynakların tükenmesine karşı bir savaş verir. Capra bu ayrımın "derin ekoloji" ile "gölge çevrecilik" temelli olduğunu belirterek, "Gölge çevrecilik daha etkin denetim ve doğal çevrenin "insan"ın (man) yararına işletilmesiyle ilgilenirken, derin ekoloji hareketi ekolojik denge ile gezegenin ekosistemi içinde yaşayan insanoğlunun rolünü algılamamızı derin biçimde değiştirecektir."⁵ diye savunur. Derin ekoloji hareketi

¹ O. İmga – H. Olgun, s.95

² R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.261-262

³ O. İmga – H. Olgun, s.95

⁴ R. Keleş, s.169

⁵ F. Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, (Çev. M. Armağan) İstanbul, 1992, s.470

tümüyle yeni bir felsefe olmayıp, felsefi ve manevi çatısı insanlık tarihi kadar eskiye dayanır.¹

Bu görüşler doğrultusunda derin ekolojiyi çevremerkezci felsefi düşünceler içinde değerlendirmek gerekir. Derin ekoloji hareketi, "kirlilik ve doğal kaynakların tükenmesi gibi çevre sorunlarına çözüm olarak kimi yapay ve kısa erimli reformlar öneren 'sığ ekoloji' ye karşı, ciddi çevre sorunlarına yol açmış olan değerlerin ve yaşam biçiminin yoğun bir biçimde sorgulanmasını içerir."²

Çevrenin kirlenmesi sonucu en başta soluduğumuz hava ve içtiğimiz sular kirlenmektedir. Bunların kirlenmesi ile de insanların yaşam standartları olumsuz yönde etkilenmekte ve çeşitli sağlık sorunları ile salgınlar tarzında felaketler baş gösterebilmektedir. "Sığ ekoloji, teknolojinin havayı ve suyu temizleyeceğini ve kirliliği daha eşit biçimde dağıtacağını, yasaların kirliliğin sınırlarını belirleyeceğini ve kirlilik yaratan endüstrinin az gelişmiş ülkelere taşınacağını ileri sürer. Derin ekoloji ise, kirliliği sadece insan sağlığı üzerindeki etkileri üzerinde değil, biyosferik açıdan, yaşamın bütünü ve türlerin ve sistemlerin yaşama koşulları açısından değerlendirir. Kirliliğin derin nedenleriyle mücadele eder."³

Temelde sığ ekolojistlerin kaygısı, gelişmiş ülkelerdeki insanların yaşam değerlerini koruyarak onların refahının yükseltilmesidir. Bunu sağlamak için gelişmemiş ülkelerin kaynakları bu insanların refahı için feda edilebilir, insanları da yok sayılabilir. Bunun sağlanması adına teknolojik gelişmeler artırılmalı ve gelişmiş ülke insanların refahı için kullanılmalıdır. Derin ekolojistler ise, gelişmiş-gelişmemiş ülkeler ve insanlar ayrımı yapmadan dünyayı ve evreni bir bütünsellik içinde değerlendirip çevre sorunlarına karşı topyekûn bir anlayış geliştirilmesini savunurlar.

Luc Ferry Ekolojik Yeni Düzen adlı eserinde bu hareketi Bill Devall'e atfen şöyle tanımlar: "Derin ekoloji, reformcu tipteki çevrecilikten farklı olarak, nükleer enerjiye son vermek ya da su kaynaklarını arıtmak gibi hedeflerle kısa vadeye doğru yönelmiş, pragmatik bir toplumsal hareketten ibaret değildir. Onun ilk amacı,

¹ F. Capra, s.470-471

² H. Tepe, s.47

³ H. Ünder, s.196-197

modern Batı'daki uzlaşım sal düşünce modellerini sorgulamak ve onlara karşı bir seçenek önermektir."¹

Bu bakış açısına rağmen Joel Kovel; "Derin ekolojinin zaafı, insanlığı doğa içinde merkez sızleştirmesindedir, zira bu değ erlendirme çok ileri gidip bizi vahşi doğ adan koparabilir, "doğa"nın kavramı kullandığımız haliyle, herşeyden önce toplumsal bir inşa olduğunu bize unutturabilir. Bu da kolayca istenmeyen insanların dışlanmasına dönüşebilir."² diyerek bu anlayışın tutarlı olmadığını belirtir.

Derin ekoloji temelde egemen Batılı dünya görüşünü eleştirir. Bu haliyle eleştirilmesi ve tepki gösterilmesi de normaldir. Yapılan eleştirilerde haklı yönler olduğu gibi, haklı olmayan eleştiriler de yapılmıştır. "Naess, derin ekolojinin en önemli eksikliklerinden birinin tamamlanmamış bir felsefe olması olduğunu ifade etmektedir."³ Bundan dolayıdır ki; "Derin Ekoloji, bir özgül ve sistemli felsefeye dayanmıyor. Hepsi ortaklaşa olarak temelde çevremerkezci ve insanmerkezci varsayımları paylaşan, eylemci ekolojik yaklaşımların bir karışımıdır." ⁴ Bu özelliğ inden dolayı, bizzat Naess tarafından derin ekoloji bir hareket olarak nitelendirilmiş ve 'derin ekoloji hareketi' olarak adlandırılır. Bu sebeple derin ekoloji için 'felsefe' yerine 'hareket' kavramı kullanılmaktadır.⁵

Sığ Ekoloji ile Derin Ekoloji birbirinden ayrı anlayışları savunurlar. Bu ayrılık noktalarının iyi belirlenmesi gerekir. Bunlar belirlendikten sonra iki ekoloji anlayışı arasındaki farklılıklar ortaya çıkmış olur. Genel olarak kirlilik, doğal kaynaklardan yararlanma, nüfus artışı, toplumların teknolojik gelişmeleri ve tüketim alışkanlıkları, toprak ve su gibi kaynakları kullanma alışkanlıkları ile eğitim-bilim ve ekonomi politikalarının belirlenmesi arasındaki farklılıkların ortaya konulması gerekir. Bu farklılıklar:

"1- Sığ ekolojinin ilgi alanı sadece havanın ve suyun kirlenmesini önlemek olduğu halde, derin ekolojinin asıl sorunu insanları da dâhil olduğu bütün canlıların

¹ L. Ferry, Ekolojik Yeni Düzen, (Çev. T. Ilgaz) İstanbul, 2000, s.109

² J. Kovel, Doğanın Düşmanı, (Çev. G. Koca) İstanbul, 2005, s.223

³ O. İmga – H. Olgun, s.99

⁴ J. R. Des Jardins, s.427

⁵O. İmga – H. Olgun, s.97-99

yaşamının ve bütün bir ekosistemin sürekliliğinin bütüncül bir yaklaşımla sağlanmasıdır.

2- Sığ ekoloji, doğal kaynaklardan yararlanmada öncelik hakkını insanlara ve bugünkü kuşaklara tanırken, derin ekoloji, tüm kaynakları canlıların yararlanabilecekleri kendi başlarına bir değer olarak algılar.

3- Sığ ekoloji, aşırı nüfus artışını özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir tehdit olarak görmez iken, derin ekoloji, yaşam üzerindeki baskıların nüfus patlamasından kaynaklandığını savunur.

4- Sığ ekoloji, gelişmekte olan ülkelerin Batı teknolojisini temel almalarını önerir. Derin ekoloji ise, az gelişmiş ülkeleri Batılı yaşam biçimleri ve tüketim kalıplarının işgalinden korumayı savunur.

5- Sığ ekolojinin ekosistemi toprak, su, peyzaj v.b. parçalara ayırarak her konuda farklı etik yaklaşımlar benimseyerek, koruma anlayışını yarar-maliyet çözümlemelerine indirgemesine karşın, derin ekoloji, yeryüzünün sadece insanlara ait olmadığını ve yeryüzü kaynaklarının insanların yaşam gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanılmasını savunur.

6- Sığ ekoloji, yaşamın sürdürülebilirliği için teknolojinin ilerlemesini, bu amaçla da çok sayıda uzman yetiştirilmesini savunurken, derin ekoloji, sağlıklı ekoloji politikaları oluşturularak, tüketime dönük olmayan ekonomik politikaların benimsenmesini savunur.¹ biçiminde ortaya konulabilir.

Sığ ekoloji, çevre kirliliğini hava ve su kirliliği ile sınırlandırıp bu çevre sorunlarının doğada başka sıkıntılara yol açabileceği üzerine fazla düşünmez. Ortaya çıkan çevre sorunlarının zincirleme bir şekilde birbirinin sebebi ve sonucu olabileceği düşünülmez. Mesela, ortaya çıkan hava kirliliği bitkilerin doğal dengesinin bozulmasına, kirli meyve ve sebzelerin yetişmesine, bunların yenmesi ile insanların sağlığının ve doğal dengesinin bozulmasına v.b. birbirini tetikleyen sorunların ortaya çıkmasına sebep olur. Derin ekoloji, doğanın ve içinde yaşadığımız alemin yaşadığı sorunlara bütün olarak yaklaşır.

¹ R. Keleş, s.170-171

Sığ ekoloji, içinde yaşadığımız doğayı biz insanların sınırsız kullanımına sunulmuş bir alem olarak görür. Doğayı refah ve mutluluğumuzu artırmak için mümkün olan en son sınırlarına kadar kullanma hakkı biz insanlarındır. Oysa derin ekoloji, bu hakkın bizim dışımızda var olan tüm canlılara ait olduğunu, gelecek nesillerin de bu haktan yararlanması gerektiğini savunur.

Yine sığ ekoloji, gelişmiş toplumlardaki nüfus yoğunluğunu sorun olarak görmezken, gelişmemiş toplumlardaki nüfus yoğunluğunu insanlığın geleceği için bir tehdit olarak görür. Çünkü gelişmiş ülke insanları refah seviyelerini artırmak adına doğal kaynakların kullanılması konusunda ayrıcalığa sahiptir. Gelişmemiş toplumların böyle bir hakkı yoktur ve olmamalıdır. Bu anlayışta gelişmemiş ülke insanları gelişmiş ülke insanların refahını sağlamak ve artırmak için hizmet eden konumundadır.

Batılı gelişmiş ülkelerin teknolojilerinin insanlığın yararına olduğunu ve gelişmemiş ülkelerin bu teknolojileri temel alarak, batılı yaşam biçimlerine uygun hareket etmelerini isteyen sığ ekolojinin karşısında olan derin ekoloji, batılı yaşam biçimleri ve tüketim alışkanlıklarının insanların sonunu getireceği düşüncesiyle terk edilmesi gerektiğini savunur. Çünkü tüketime alıştırılan insanlar doğal çevreyi de tüketim malzemesi olarak görürler.

Aynı şekilde derin ekoloji, sığ ekolojinin tersine doğal kaynakların sınırsızca kullanılmamasını, insanların faydalanabilecekleri asgari düzeyde kullanılmasını savunur. Çünkü gelecek nesilleri ve doğada bizim dışımızda yaşayan canlıları da düşünerek hareket edilmesi gerekir. Üç kuruşluk kar elde etmek için beş kuruşluk zarara sebep olunmamalıdır.

Bu özellikleriyle Batılı kapitalist sistemlere karşı bir duruş sergileyen derin ekoloji, sanayileşmiş toplumlarda çevre sorunları yoluyla oluşan olumsuzluklara da eleştirel bir bakış getirmiş olur. Evrende sadece insanlar ve canlılar değil cansız varlıklar da var olduğu için, bütüncül bir doğa yaşamının vazgeçilmezliği üzerinde önemle durulmalıdır.

Bütüncül bir doğa tasarımı savunan derin ekolojinin dayandığı belli başlı ilkeleri vardır. "Naess, derin ekoloji yaklaşımını dayandırdığı ilkeleri sekiz noktada toplamıştır:

1- Yeryüzünde insanların ve insansal olmayan (non-human) yaşamın serpilip gelişmesi ve iyi-oluşu (well-being) kendi başına, içkin bir değere sahiptir. İçkin değer (intrinsic value), insansal olmayan dünyanın insan amaçlarına hizmet edip etmemesinden bağımsızdır.

2- Yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği, içkin değerlerin gerçekleşmesine katkıda bulunur. Ayrıca bu çeşitlilik ve zenginlik de kendi başına değer taşır.

3- Yaşamsal gereksinmelerini karşılamak dışında, insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hakları yoktur.

4- Hem insan yaşamının ve kültürlerinin hem de insansal olmayan yaşamın serpilip gelişmesi, önemli ölçüde azalmış bir insan nüfusunu gerekli kılar.

5- Günümüzde, insanların insansal olmayan dünyaya müdahalesi aşırı ölçülerdedir. Ve bu durum hızla kötüye gitmektedir.

6- İnsan müdahalesi aşırı olduğuna göre, bugün uygulanmakta olan politikaların değiştirilmesi bir zorunluluktur.

7- İdeolojideki değişme, yaşam standardının yükseltilmesi anlayışı yerine, yaşam kalitesinin önemini takdir etmeyi içerir.

8- Derin Ekoloji'nin yukarıda sayılan ilkelerini paylaşan herkesin, gerekli değişikliklerin yaşama geçirilmesi konusunda sorumlulukları vardır."¹

İçinde yaşadığımız dünyada biz insanların dışında var olan bütün canlıların bir değeri vardır. Bu değer insanın ihtiyaçlarını karşılamak ve ona hizmet etmekten bağımsızdır. Çünkü her varlık insanın ona atfettiğinden bağımsız kendinde bir değeri barındırır. Bu değer ona insan tarafından verilmemiştir.

Doğada insan dışındaki varlıkların zenginlik ve çeşitliliği onların kendinde var olan değerlerinin gerçekleşmesine bağlıdır. Biz insanların bu zenginlik ve çeşitliliği azaltmaya ve yok etmeye hakkı yoktur. Ancak insanların asgari ihtiyaçlarını karşılamak için doğaya müdahale edilebilir.

¹ R. Keleş – C. Hamamcı – A. Çoban, s.262-264

Dünyadaki insan nüfusu arttıkça doğaya müdahale artmakta, doğa daha fazla tüketilmekte ve yok edilmektedir. Aslında doğanın kendi iç düzenini koruyup gelişebilmesi için ne kadar az insan müdahalesi olursa o kadar iyidir. Günümüzde dünya üzerinde yaşayan insan nüfusu doğal çevrenin dengesini bozmaktadır. Üstelik bu durum gittikçe kötüye gitmekte, doğanın dengesi ve var olan düzeni her geçen gün daha fazla bozulmaktadır.

Yapılması gereken, insanın refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla doğanın bir tüketim malzemesi olarak görülüp tüketilmemesi, doğadan asgari ihtiyaçların karşılanması yönünde yararlanma davranışlarının geliştirilmesi gerekir. Bunu sağlamaya yönelik insanlarda bilinç ve alışkanlık değişikliğine gidilmesi gerekir. Siyasi ve ideolojik anlamda yapılacak değişikliklerde temel gaye, insanın yaşam kalitesini yükseltmek olmalıdır. Hayat standartlarımızı yükseltmek adına herşeyi daha büyük, daha çok ve daha fazla yapmak anlamsızdır. İnsanın refah ve huzuru sayısal verilerin artırılması ile değil, kalitenin artırılmasıyla sağlanabilir.

Bütün bu sayılanlara fıkren de olsa katılan insanların, bunları gerçekleştirmek adına üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Mesela, yağmur ormanlarının tahrip edilmesine karşı mücadele edenler, sağlıklı enerji politikaları üretilmesini savunanlar, ekolojinin bir bilim olarak toplumların hayatında belirgin rol oynamasını düşünenler, doğal kaynakların korunmasını, nükleer enerji politikalarının toplum üzerindeki etkilerine kafa yoranlar hep bu ilkelere dayanabilir. Bu sayılan temel ilkelere dayanarak anlaşılabilecek üzere derin ekolojinin, akademik bir felsefi kuram veya bir din ve ideoloji gibi algılanamayacağı aşîkârdır.

Ülkeleri yöneten politikacıların buna yönelik politikalar üretip hayata geçirmesi gerekir. Bunun için eğitim-kültür, teknoloji, ekonomi v.b. politikalarının bu amaca yönelik olarak uygulanması gerekir. “ Kısaca söylemek gerekirse, küresel boyutlardaki sorunlar, küresel bir programı ve yine küresel bir çözümü gereksinmektedir. Bunun için mantıklı, insanca kararlar alabilecek ve bunları uygulayabilecek bir dünya yönetiminin varlığı gerekmektedir.”¹

¹ I. Asimov, “Yeryüzü Ölüyor”, (Çev. A. Cemal), Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994, s.38

Derin ekoloji doğada yaşayan insan dahil tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmek için aynı ölçüde hak sahibi olduklarını savunur. Bu düşüncüyü savunan "...derin ekolojinin felsefeye özüne *ekosofi* adı verilir. Eski Yunanca' da "yaşanılan yer" ve "bilgelik" anlamlarını taşıyan sözcüklerden türetilmiş ekosofi, insanın yaşadığı yerle uyum içinde olmasının koşullarını araştırır. Ekosofi doğayla uyum içinde yaşamının bilgeliğine ulaşma çabasıdır."¹

İnsanın da dâhil olduğu ekosistem içinde yaşayan bütün canlıların bir bütünsellik içinde değerlendirilmesini savunan Naess, "bu bütüncü görüşü, bir bilim olarak ekolojiden ayırmak amacıyla 'ekosofi' kavramını ortaya koymuştur."² Burada amaçlanan ve hedeflenen, ekolojinin temel görüşlerini benimseyerek doğayla içiçe, doğayla bütünleşmiş, kendi asgari ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde doğal dengeyi bozmadan yaşamayı temel ahlaki kural olarak benimsemiş insan tipini ortaya koymaktır. Bu bilinçte olan insanlar farklı dünya görüşlerine, gelenek-göreneklere, ideolojik, felsefi ve dini görüşlere sahip olsalar da, yukarıda sayılan sekiz temel ilkeyi hayat anlayışları için temel olarak alabilirler.

Her bir ferdin kendi dünya görüşleriyle yoğurduğu değişik ekolojik anlayışları da olabilir. Burada önemli olan doğayla bütünleşik olarak, mistik bir bakış içinde olmaktır. "Kendi ekosofisini kurarken Budizmden esinlendiğini belirten Naess, 'aynı olanı' gören aydınlanmış kişinin, yani yoginin* hissetme ve düşünme şeklini önermektedir. Hindu metni Bhagavad Gita'dan alıntı yaparak kendini gerçekleştirme kavramına şu şekilde açıklık getirmeye çalışır: "Yoga sayesinde ahenk kazanan kişi tüm varlıklardaki 'ben'i ve 'ben'deki tüm varlıkları görür; her yerde aynı olanı görür". Bu bağlamda Naess, tam aydınlanmış bir kişi için Tanrı/doğa'nın her şeyde kendini gösterdiğini iddia eder."³

Bu anlayış bize tasavvuftaki varlıkta birlik anlayışını hatırlatır. Bütün âlem birlik içindedir. Gördüğümüz her şeyde 'O' (Yaratıcı/Allah) vardır. Âlemdeki her şey O'nun bir yansımasıdır. İnsan baktığı her şeyde O'nu görür. Yaratılmış olan ne varsa O'ndan çıkmış ve yine O'na dönecektir. Bu dönüş içindeki bütün varlıklar O'nun bu

*Yogi, yoga felsefesine kendini vermiş kimse.

¹ A. Güçlü – E. Uzun – S. Uzun – Ü. H. Yolsal, Felsefe Sözlüğü, Ankara, 2003, s.350

² O. İmga – H. Olgun, s.105

³ O. İmga – H. Olgun, s.106-107

dünyadaki görünüşleridir, hatta bizzat O'nun kendisidir. Çünkü yaratılmış olan her şeyde O'ndan bir parça vardır. Her şeyde O vardır. Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 115. Ayette vurgulandığı gibi; "Hangi tarafa yönelirseniz Allah'ın yüzü oradadır." (2:115)¹

İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratıldığına göre, bu vasfına uygun davranmakla mükelleftir. Allah'ın her yerde ve her şeyde olduğu düşüncesiyle hareket eden insan doğaya saygılı olmak zorundadır. Çünkü içinde yaşadığı doğa insana Allah tarafından emanet olarak sunulmuştur. İnsan olarak bu emaneti koruyup kollamak vazifesini yerine getirdiğimiz ölçüde Allah'a daha fazla yaklaşmış oluruz. Bu ise Allah'ın emir ve yasaklarına boyun eğerek, yeryüzündeki bütün yaratılmışların O'ndan bir parça olarak yaratıldığını bilmeyi gerektirir. Çünkü her şeyde O vardır, bütün yaratılmışlar O'nun yeryüzündeki bir yansımasıdır.

Bu anlayışta olan insan doğayı sömürülecek bir madde olarak görüp onu yok etmek için gayret göstermez. Doğayı tüketim malzemesi gibi görüp onu tüketmeye çalışmaz. Aksine doğayı yaşatmak için elinden geleni yapar. Onun var olan dengesini bozmak değil, korumak için çaba sarf eder. Çünkü doğanın ölümü, aynı zamanda insanın ölümü demektir.

Derin ekolojinin bütünsellik anlayışı bu anlamıyla tasavvuftaki varlığın birliği anlayışıyla benzeşmektedir. Yunus Emre'nin diliyle;

"Onsekiz bin Âlemin,
Cümlesi Bir içinde
Kimse yok Birden ayruk,
Söylenir Bir içinde.

Cümle Bir onu Birler,
Cümle ona giderler
Cümle dil onu söyler
Her bir tebdil içinde."²

¹ H. T. Feyizli, s.19

² M. Kışlalıoğlu – F. Berkes, s.35

Hiçbir varlığı diğerinden ayrı görmeyen, her varlığı Yaratan'ın bir yansıması ve O'nun bu dünyadaki görünüşü olarak gören, her yaratılında Yaratan'ı gören bu anlayışın temelinde yine Yunus'un tabiriyle; Yaratılanı severiz/Yaratan'dan ötürü anlayışı hâkimdir. Bu sebeple kendi içinde belirlenmiş kanunlarla ahenkli bir şekilde işleyen doğaya karşı sevgi ve saygı beslemek, onu korumak ve bozulmasına engel olmak temel düşüncedir. Çünkü doğaya zarar veren, aynı zamanda kendine, dolayısıyla Yaratan'a zarar vermiş, O'nun düzenine müdahalede bulunmuş olur. Bu da en büyük suçlardan biridir.

Ekosofi, bu dünyayı temel alan bir bilgelik tavrıdır. Ekolojik bilinçte olan insanın hayat tecrübelerini ve dünya görüşünü bir arada harmanlayarak, kendisinin dışındaki doğayı korumaya yönelmesi ekosofik bir tavrıdır. Çünkü kendisi dâhil bütün insanlığın geleceği, bu dünya üzerindeki var oluşunun devamı doğaya karşı sergilediği tavıra bağlıdır. Doğaya karşı tahakkümcü ve zalimce davranan, doğal kaynakları fütursuzca harcayıp tüketen, gerekmediği halde ihtiyacından fazlasını kullanan, kendi refahını her şeyin üstünde tutmak için her türlü doğal sömürüyü yapan insan kaybetmeye mahkûmdur. Bu durumdan şu anda kendisi zarar görmese bile, kendisinden sonra gelecek nesillere en büyük kötülüğü yapmış olacaktır. Bunun için bilgece bir ekoloji anlayışının her insan tarafından benimsenmesi gerekir.

Farklı dinlerden, ideolojilerden ve kültürel çevrelerden olmamızın bir önemi yoktur. Toplum içinde yaşayan insanların içinde bulundukları toplumu, hatta devlet yapılarını bile bu anlayışa hizmet edecek şekilde dizayn etmeleri gerekir. Bunu yapmak tek bir kişinin elinde olmayacağı için, bütün insanların bu anlayışta olduğu toplumda doğaya saygılı bir hayat mümkün olabilir. Çünkü biz insanlar için en büyük hak yaşama hakkıdır. Doğaya saygılı davranmayarak, onu katlederek oluşan felaketler sonrası biz de dâhil insanların yaşam hakları ellerinden alınmış olur. Yaratan hariç hiç kimsenin yaşamına son vermek veya buna vesile olmak, biz insanların hakkı değildir. Biz insanlar bunu yaparak Yaratan'ın kurmuş olduğu düzeni de bozmuş oluyoruz.

Batı dünyasının bir ürünü olan kapitalist ekonomi anlayışı ile birlikte bilim ve teknolojiye gelişmeler, insanın yalnızca doğa üzerinde egemenlik sağlaması sonucunu doğurmamış, insanın insan üzerinde egemenlik kurması sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Teknolojik olarak üstün durumda olan toplumlar diğer toplumlara

egemen olmuşlar, sahip oldukları teknolojiyi bu egemenliklerini sürdürmenin bir aracı olarak kullanmışlardır. Özellikle geride bıraktığımız 20. yüzyılda başlayıp günümüzde hep daha ileri tekniklerle geliştirilen yeni silah teknolojileri, toplumlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmede her zaman bir öncekinden daha kanlı sonuçlara sebep olmuştur. Günümüzde bu durum tehlikeli bir biçimde artarak hala geçerliliğini korumaktadır. Bütün bu gelişmeler hem doğanın, hem de insanların varolma hakkına doğrudan müdahaleler olmuş, en çok zararı da içinde yaşadığımız doğal çevre ile insan ırkı görmüştür. "20. yüzyılda yaşanan çevre felaketlerinin sorumlusu kapitalist sistemin kendisidir."¹ anlayışı bir çok insanın hak verdiği bir düşünce haline gelmiştir.

Derin ekoloji, savunduğu bütüncül çevre anlayışı ile doğrudan kapitalist sisteme ve bu sistemin dayattığı bireyci ve bencil insan merkezli yaklaşımlara bir tepkidir. Ekolojik bir toplum özlemi içinde olan derin ekoloji taraftarları, teknolojik gelişmelerin doğaya zarar vermeden, insanların ve diğer canlıların yok edilmesini değil, onların bir arada yaşatılması ve korunması gerektiğini savunurlar. Ancak insanların yanında, doğadaki bütün varlıkların yaşama hakkını savunan bu anlayışın, tamamen tüketime dayalı bir toplum modelini dayatan, her türlü üretimin bu tüketim toplumunun ihtiyaçlarının karşılanması üzerine kurgulanan kapitalist toplumlarda yerleşmesini beklemek çok zor bir çaba olacaktır. Bunun gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir hayal olarak kalacaktır.

Ekolojik bir toplum oluşturulması yönünde neler yapmak gerektiğini tam olarak ortaya koymayıp, bir alternatif model geliştiremeyen derin ekoloji anlayışına karşı eleştiriler de yöneltilmiştir.

"1- Derin ekologlar, siyasal eleştiriden kaçınırlar. Kapitalist demokrasiyi veri olarak kabul ederler, onu eleştirmezler.

2- Doğadaki bütün canlıların eşit olduğu iddiası insani sosyo-politik kategorilerin doğaya yansıtılmasıdır. Dolayısıyla insanmerkezciliktir.

¹ S. Özbudun - C. Sarı - T. Demirer, Kıyamete Çeyrek Kala! Ekoloji Yazıları, Ankara, 2006, s.44

3- Yaban hayatla insanmerkezcilik arasında derin bir uçurumlar yaratırlar. İnsanı sözde doğanın bir parçası olarak görseler de gerçekte doğanın dışında görürler. İnsanın da bir hayvan olduğunu görmezlikten gelirler.

4- Onların yaban hayat olarak tanımlamak istedikleri bölgelerde uzun zamandır yerliler oturmaktadır. Onlar insan sayılmıyorlar mı?

5- Bir çok insanın açlık çekmesinden dünyanın taşıma kapasitesinin aşıldığı şeklinde yorumlanıyor. Ve açlıktan ölümler kaçınılmaz, yok edilemez ve iyicil bir şey olarak görülüyor. Açlık, bir sorun fakat bu kötü gelişmenin sonucudur. Dolayısıyla derin ekolojik bir dönüşüm değil, sosyal bir dönüşüm gereklidir."¹

Derin ekolojistler insanlarda çevreci bir bilinç oluşturarak, toplumsal bir zihniyet değişikliği ile çevreye zarar veren teknolojik gelişmelerin önlenebileceğini savunurlar. Bu sayede ekolojik bir toplum oluşturulabileceğini düşünürler. Bu yüzden dünyada yaşanan ekolojik felaketlerin baş sorumlusu olarak insanı görürler. İnsanın ahlaki bir sorumluluk içinde hareket ederek, kendini çevreci bir bilinçle donatmasıyla bu felaketlerin önüne geçilebileceğini savunurlar. Bu anlamda; "derin ekolojistlerin somut olarak belli olan bir çevre politikası/çevre yönetimi yaklaşımları, bir siyasal programları, iktisadi çözümleri de olmadığı için bir ahlak öğretisi olarak değerlendirilmişlerdir."²

Derin ekolojistlerin belli bir siyasal programlarının olmaması, ahlaki sorumluluğu bireylere yükleyerek çevre felaketlerinin önüne geçilebileceğini düşünmeleri ve ekolojik bir toplum oluşturmak için nelerin yapılıp yapılmamasını gösteren tavırları nedeniyle felsefi bir sistem kurulamamıştır. Bu özelliği "...ona 'ütopya'dan ziyade bir 'ideal' özelliği kazandırmaktadır."³

Derin ekoloji çevre sorunlarının sorumlusu olarak, Batılı kapitalist sistemle uyumlu insanı görür. Kapitalist anlayışta olan insanların, her şeyde olduğu gibi doğayı da tüketim malzemesi olarak görmesi, onu kendi çıkarları doğrultusunda sömürmesi sonucunu getirmiştir. İnsan kendi işine yaradığı ölçüde, kendi refahını ve

¹ H. Ünder, s.204-205

² H. Reyhan, Ekolojik Emperyalizm-Gıdaya Tahakkümün Biyopolitigi, Ankara, 2012, s.84

³ O. İmga – H. Olgun, s.118

zenginliğini artırmak için doğanın katledilmesine bile seyirci kalmaktadır. Bunun sonucu olarak da günümüzde yaşanan çevre sorunları ve felaketleri ortaya çıkmıştır. Hatta öyle ki; az gelişmiş toplumların ve coğrafyaların sömürülmesi ve katledilmesi bile insanlara normal gelebilmektedir. Bu ise az gelişmiş toplumlara ve coğrafyalara yapılan en büyük haksızlıktır.

Bugünkü ekolojik sorunların temelinde, Batılı kapitalist ekonomik düzen, kapitalist üretim ve tüketim alışkanlıkları yatar. Bu ekonomik modeli gerçekleştirmek ve sürdürmek adına içinde yaşadığımız doğayı ve doğal kaynakları kendi refah ve zenginliğimizi artırmak için sömürmekten kaçınılmamıştır. Özellikle sanayi ve teknoloji alanında gelişmiş Batılı ülkeler her türlü doğal sömürüyü kendi lehlerine olarak gelişmemiş ülkelerin aleyhine kullanmıştır.

Unutulmaması gereken şey; insan doğada yaşayan canlılardan sadece bir tanesidir. Onun düşünüp, teknolojik icatlar ve silahlar yapabilme kabiliyeti doğadaki diğer canlılara hükmetme hakkını vermez. Doğa içinde yaşayan insan, doğadaki diğer canlılarla devamlı iletişim içindedir. Hem kendi dışındaki canlılardan etkilenir, hem de onlara muhtaçtır. Bu etkileşim insanın diğer canlı türlerine zarar verme hakkını doğurmaz. İnsanın böyle bir hakkı yoktur.

Doğal kaynaklardan elde edilen faydalar, azınlıkta olan belli bir kesimin lehine, çoğunluğun ise aleyhine işlemektedir. Batılı kapitalist sermaye sahipleri, kendilerini doğanın hâkimi ve onun üzerinde söz sahibi olarak görürken, çoğunluğu oluşturan az gelişmiş toplumlarda yaşayanları kendi zenginlik ve refahlarını sağlamakla yükümlü olarak görmektedirler. Bu anlayış toplumlar ve ülkeler arası adaletsizliğin artmasına, kargaşa ve terörün, açlık ve sefaletin artmasına yol açmaktadır. Yaşanan çevre sorunları ve felaketlerden en çok etkilenen ve zarar gören ise, az gelişmiş ve gelişmemiş (geri bırakılmış) toplumlar olmaktadır.

Bunların önüne geçmek için ne yapılabilir? Öncelikle toplumların bütün kesimlerinde bir ekolojik bilinç ve duyarlılığın oluşması gerekir. Bunun için ülkelerin siyasal, ekonomik ve toplumsal programlarının bütüncül bir yaklaşımla, ekolojik sorunların üstesinden gelmeye odaklanması gerekir. Bu da topyekûn bir seferberlik halinde, anti-kapitalist ve anti-emperyalist bir anlayışla hayata geçirilecek politikalarla mümkün olabilir.

Böyle bir anlayışın bütün dünya üzerinde egemen kılınması gerekir ki, başarıya ulaşabilsin. Çünkü belli toplumlar ve coğrafi bölgelerde uygulanıp, diğer toplumlar ve coğrafi bölgelerde uygulanmayacak olan ekolojik politikalar başarıya ulaşamayacaktır. Aksine dünya toplumları arasındaki dengesiz ve adaletsiz yapının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya gibi duruyorsa da, aklımızdan çıkarmamamız gereken şey "başka bir dünya yok" olmalıdır.

SONUÇ

İnsan gerek doğal ve doğal olmayan bir çevrede yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Doğal çevre dediğimizde, içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız havayı, denizleri, hayvanları ve diğer canlıları anlamak gerekir. Bu doğal çevrenin dengesinin insan eliyle bozulması sonucu çevre sorunları olarak bilinen sorunlar ortaya çıkmıştır.

Bahsedilen çevre sorunları özellikle sanayileşme sonrası dönemden başlayarak giderek artış göstermiştir. Hızla artan dünya nüfusu ile birlikte insanların talep ve ihtiyaçları da aynı şekilde her geçen gün artmaktadır. Bunun sonucu olarak üretim ve tüketim alışkanlıkları değişmiştir. Bu değişikliklerle birlikte doğal dengenin bozulması ile çeşitli çevre sorunları da kendini göstermeye başlamıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızla ilerleyen sanayileşme, doğal kaynakların giderek azalmasını ve yok olma tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda çevre sorunları artık yalnızca bu ülkelerin değil, dünyada yaşayan tüm insanların ortak sorunu haline gelmiştir.

Batılı modern(!) dünyanın temelini oluşturan kapitalist ve emperyalist anlayış doğanın dengesini bozmuştur. İnsanın refah ve mutluluğunu her şeyin üstünde gören bu anlayış doğayı sömürüp katletmekten çekinmemiştir. Doğada biz insanların dışında yaşayan varlıklara yaşam hakkı tanımamıştır. Oysa bizim dışımızdaki her bir varlığın kendi başına bir değeri vardır. Batı bu değerleri yok saymış, onların insanlara ne derece yararlı olduğunu temel kıstas olarak almıştır. Oysa insandan daha aşağı ve basit olarak görülen bitki ve hayvan türleri, doğanın zenginlik ve çeşitliliğine katkıda bulunmanın yanında, biz insanların yaşam standartlarının yükselmesine de katkı sağlarlar.

Dünyadaki insan nüfusu arttıkça doğal dünyaya müdahale de artmakta, denge doğa aleyhine bozulmaktadır. Onun için çevreye duyarlı, onu korumaya yönelik politikaların üretilmesi gerekir. Üretim ve tüketim politikaları, teknolojik yatırımlar, insan yaşamını kolaylaştırmak adına yapılan teknik düzenlemeler, siyasi ve ideolojik yapılanmalar hep bu doğal dengenin korunmasına ve bozulmamasına yönelik olmalıdır.

Siyasi ve ideolojik anlamda yapılacak değişikliklerde temel gaye, insanın yaşam kalitesini yükseltmek olmalıdır. Hayat standartlarımızı yükseltmek adına her şeyi tüketmek anlamsızdır. İnsanın refah ve huzuru yaşam kalitemizi artıran faaliyetlerin çoğaltılmasıyla sağlanabilir. Bu sayılanlara fikren de olsa katılan insanların, bunları gerçekleştirmek adına üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Çünkü içinde yaşadığı doğa insana Allah tarafından emanet olarak sunulmuştur. İnsan olarak bu emaneti koruyup kollamak vazifesini İlahi emre uygun olarak yerine getirmek durumundayız. Böyle davranmakla aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket etmiş, doğal dengenin bozulmamasına da hizmet etmiş oluruz. Biz biliyoruz ki; bu dünyada yaratılan her şey O'nun eseridir ve O'ndan bir parça taşımaktadır.

Özellikle 1960'lar ve 1970'ler boyunca çevre sorunlarının nedenleri ve yol açtığı sonuçları ile ilgili arayışlar hızlanmıştır. Bu yıllarda, sorunların daha çok nüfus artışına bağlı sebeplerden kaynaklandığı, dünyada var olan doğal kaynakların artan nüfusu besleyemeyeceği, doğal kaynakların sınırlı olması nedeniyle ekonomik büyüme idealinin gerçekleştiremeyeceği düşüncesiyle kapitalist ekonomi modelinin sınırlandırılması gerektiği öne sürülmüştür. Bu yüzden özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri tarafından nüfus artışına müdahale edilmesini savunanlar da olmuştur.

Bugünkü ekolojik sorunların temelinde, Batılı kapitalist ekonomik düzen, kapitalist üretim ve tüketim alışkanlıkları yatar. Bu ekonomik modeli gerçekleştirmek ve sürdürmek adına içinde yaşadığımız doğayı ve doğal kaynakları kendi refah ve zenginliğimizi artırmak için sömürmekten kaçınılmamıştır. Özellikle sanayi ve teknoloji alanında gelişmiş Batılı ülkeler her türlü doğal sömürüyü kendi lehlerine olarak gelişmemiş ülkelerin aleyhine kullanmıştır.

İnsan doğada yaşayan canlılardan sadece bir tanesidir. Onun düşünüp, teknolojik icatlar ve silahlar yapabilme kabiliyeti doğadaki diğer canlılara hükmetme hakkını vermez. Doğa içinde yaşayan insan, doğadaki diğer canlılarla devamlı iletişim içindedir. Hem kendi dışındaki canlılardan etkilenir, hem de onlara muhtaçtır. Bu etkileşim insanın diğer canlı türlerine zarar verme hakkını doğurmaz. İnsanın böyle bir hakkı yoktur.

Kompleks bir yapıda olan insanoğlu, bazen de kendisine faydalı olması için doğayı değiştirme ve dönüştürme faaliyetleri içinde olabiliyor. Bu durum bazen türkülere bile konu olabiliyor:

Dağlar seni delik delik delerim,

Kalbur alır, toprağını elerim.

Bu türküde Anadolu insanı sevdikleri için, özlediklerine kavuşabilmek için doğayı nasıl dilediği biçime sokma gücü olduğunu vurgular. İnsan kendi yararı için doğayı istediği şekilde biçimlendirme ve değiştirme, gerekirse onu tamamen yok etme faaliyetlerine bile girebilmektedir. Çünkü kendi refahı ve mutluluğu bazen her şeyden önde gelebilmektedir.

Bazı durumlarda ise doğal kaynaklardan elde edilen faydalar, azınlıkta olan belli bir kesimin lehine, çoğunluğun da aleyhine işlemektedir. Batılı kapitalist sermaye sahipleri, kendilerini doğanın hâkimi ve onun üzerinde söz sahibi olarak görürken, çoğunluğu oluşturan az gelişmiş toplumlarda yaşayanları kendi zenginlik ve refahlarını sağlamakla yükümlü olarak görmektedirler. Bu anlayış toplumlar ve ülkeler arası adaletsizliğin artmasına, kargaşa ve terörün, açlık ve sefaletin artmasına yol açmaktadır. Yaşanan çevre sorunları ve felaketlerden en çok etkilenen ve zarar gören ise, az gelişmiş ve gelişmemiş (geri bırakılmış) toplumlar olmaktadır.

Bunların önüne geçmek için ne yapılabilir? Öncelikle toplumların bütün kesimlerinde bir ekolojik bilinç ve duyarlılığın oluşması gerekir. Bunun için ülkelerin siyasal, ekonomik ve toplumsal programlarının bütüncül bir yaklaşımla, ekolojik sorunların üstesinden gelmeye odaklanması gerekir. Bu da topyekûn bir seferberlik halinde, anti-kapitalist ve anti-emperyalist bir anlayışla hayata geçirilecek politikalarla mümkün olabilir.

Böyle bir anlayışın bütün dünya üzerinde egemen kılınması gerekir ki, başarıya ulaşabilsin. Çünkü belli toplumlar ve coğrafi bölgelerde uygulanıp, diğer toplumlar ve coğrafi bölgelerde uygulanmayacak olan ekolojik politikalar başarıya ulaşamayacaktır. Aksine dünya toplumları arasındaki dengesiz ve adaletsiz yapının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya gibi duruyorsa da, aklımızdan çıkarmamamız gereken şey "başka bir dünya yok" olmalıdır.

İnsan-doğa, insan-insan arasındaki ilişkilerde dengeli ve uyumlu davranışlar sergilemek temel amaç olmalıdır. Bu anlayışın tüm insanlar arasında yaygınlaştırılması ile doğal çevreyle tam uyumlu, doğaya saygılı, onu sömüren değil koruyan, yok eden değil geliştiren bir dünya düzenini kurmak mümkün olabilecektir. Böyle bir sürece girilmezse, insanlar olarak yaşadığımız dünyayı yaşanmaz hale getirmek, kendi ellerimizle dünyanın sonunu hazırlamak içten bile değildir. Biz insanların gelecek nesillere daha güzel ve daha yaşanabilir bir dünya bırakmak gibi bir sorumluluğumuz olmak zorundadır.

Unutmamamız gereken şey; Bu Dünya Hepimizin ve Başka Bir Dünya Yok.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. , "İnsan ve Çevre" , Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994.
- Asimov, I. , "Yeryüzü Ölüyor", (Çev. A. Cemal), Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994.
- Başkaya, F. , "Sosyalizm Dışında Bir Seçenek Yok", Düşünen Siyaset, S.6, Ankara, Temmuz 1999.
- Bookchin, M. , Ekolojik Bir Topluma Doğru, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul, 1996.
- Capra, F. , Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, (Çev. M. Armağan), İstanbul, 1992.
- Curi. K. , "Meslek Etiklerinde Yeni Bir Boyut: Çevre Etiği" (Çev. E. Gen-H. Tepe), Etik ve Meslek Etikleri, (Haz. H. Tepe), Ankara, 2009.
- Des Jardins, J. R. , Çevre Etiği-Çevre Felsefesine Giriş, (Çev. R. Keleş), Ankara, 2006.
- Dien. M. I. , "İslam ve Çevre: Teori ve Pratik", R. C. Foltz-F. M. Denny-A. Baharuddin, İslam ve Ekoloji-Bahşedilmiş Bir Emanet, (Çev. N. Elhüseyni), İstanbul, 2007.
- Ferry, L. , Ekolojik Yeni Düzen, (Çev. T. Ilgaz), İstanbul, 2000.
- Fersahoğlu, Y. , Dinler ve Çevre, İstanbul, 2011.
- Feyizli, H. T. , Feyzü'l-Furkan-Kur'an-ı Kerim Meali, İstanbul, 2006.
- Gökdağ, D. , "Ortaöğretim Programlarında Çevre", Cogito, S.2, İstanbul, Güz 1994.
- Güçlü, A. , – Uzun, E. , – Uzun, S. , – Yolsal, Ü. H. , (Haz.), Felsefe Sözlüğü, Ankara, 2003.
- Güler, Ç. , (Ed.), Çevre Sağlığı-Çevre ve Ekoloji Bağlantılarıyla, C.1, B.1, Ankara, 2012.
- Illich, I. , Sağlığın Gaspı, (Çev. S. Sertabiboğlu), İstanbul, 2011.
- İ. Frolov Yönetiminde Bilimler Akademisi, Felsefe Sözlüğü, (Çev. A. Çalışlar), İstanbul, 1991.

İmga, O. , – Olgun, H. , (Edt.), Yeşil ve Siyaset-Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar, Ankara, 2012.

Karakaş, V. , Farklı Bir Bakış Açısıyla Kur'an ve Sünnet'te Çevre, İstanbul, 2011.

Keleş, R. , 100 Soruda Çevre-Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, İzmir, 2013.

Keleş, R. , – Hamamcı, C. , – Çoban, A. , Çevre Politikası, Ankara, 2012.

Kılıç, S. , Çevre Etiği-Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sonuçları, Ankara, 2013.

Kışlalıoğlu, M. , – Berkes F. , Çevre ve Ekoloji, İstanbul, 2010.

Kovel, J. , Doğanın Düşmanı, (Çev. G. Koca), İstanbul, 2005.

Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul, 2003.

Nasr, S. H. , İnsan ve Tabiat, (Çev. N. Avcı), İstanbul, 1991.

Oğuz, B. , Çevre Üzerine Düşünceler, İstanbul, 2008.

Özbudun, S. , – Sarı, C. , – Demirer, T. , Kıyamete Çeyrek Kala! Ekoloji Yazıları, Ankara, 2006.

Reyhan, H. , Ekolojik Emperyalizm-Gıdaya Tahakkümün Biyopolitigi, Ankara, 2012.

Simonnet, D. , Çevrecilik, (Çev. M. S. Şakiroğlu), İstanbul, 1990.

Tepe, H. , ‘‘Çevre Etiği: Toprak Etiği mi Yoksa İnsan Etiği mi?’’, Felsefelogos, S.6, Mart 1999.

Tuna, M. , Türkiye'de Çevrecilik-Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler, Ankara, 2006.

Ünder. H. , Çevre Felsefesi-Etik ve Metafizik Görüşler, Ankara, 1996.

.....: <http://www.ekonomisozluk.com/b%C4%B1rak%C4%B1n%C4%B1z+yaps%C4%B1nlar+b%C4%B1rak%C4%B1n%C4%B1z+ge%C3%A7sinler.html>, (13.04.2019)

.....:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=keline&guid
=TDK.GTS.5b095b21c398f4.43551039, (12.05.2018)

.....:www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf, (12.05.2018)

ÖZGEÇMİŞ

01.09.1969 tarihi, Denizli İli Acıpayam İlçesi doğumluyum. İlk ve ortaokulu doğduğum köyde, lise eğitimimi Ankara Keçiören Çevre Sağlık Meslek Lisesinde tamamladım. 1996 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden, 2009 yılında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Laborant ve Veteriner Sağlık Ön Lisans Bölümünden, 2017 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Lisans Tamamlama-Sağlık Yönetimi bölümünden mezun oldum.1988 yılından itibaren Sağlık Bakanlığı bünyesinde Çevre Sağlık Teknisyeni olarak görev yapmaktayım.

Özel ilgi alanlarım; müzik dinlemek, seyahat etmek ve kitap okumaktır. Evliyim.

Niyazi AKMAN